

KAFDAĞI

Cilt:7, Sayı:2, Aralık 2022, 89-133
DOI: 10.51469/kafdaqi.1181115

Gönderim Tarihi: 27.09.2022

Kabul Tarihi:30.12.2022

KANLI KOCA OĞLU KAN TURALI BOYU'NUN TARİHİ

The History of Kanli Koca Oğlu Kan Turali Boyu

Dursun Can EYÜBOĞLU

Araştırmacı Yazar, Şair,
dursuncaneyuboglu@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-4163-0976
Çalışmanın Türü: Araştırma

Öz

Dede Korkut Kitabı'ndaki altıncı boy Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu'dur. Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu'nda ve Kan Turalı ve Selcen Hatun tiplerinde en eskisi tarihin derinliklerine uzanan birçok tarihi-destani-efsanevi-mitolojik tabaka bulunmaktadır. Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu'nda tarihi-coğrafi-edebi-kültürel olarak başlıca iki tabaka bulunmaktadır: Alt Tabaka ve Üst Tabaka. Alt Tabaka En Eski Devirler Tabakası, İskit/Saka-Hun-Kanglı-Usun Tabakası, Göktürk-Türgiş Tabakası, Oğuz Tabakası'ndan oluşmaktadır. Bütün bu tarihi dönemler Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu'nu ve Kan Turalı ve Selcen Hatun tiplerini şekillendirmiştir. Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu'nun mitolojik-şamanistik kökleri olabilir. Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu ile Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'nun en alt tabakası aynıdır. Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu'nun İskit/Saka-Hun-Kanglı-Usun dönemine uzanan bir alt tabakası vardır. Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu'nun alt tabakası Kanglılar/Kangarlar/Kang-kü ile ilgilidir. Kan Turalı'nın babasının adı Kanlı Koca tarihi süreç içerisinde; İskitler/Sakalar, Kanglılar/Kangarlar, daha sonra Peçenekler ve Kara Türgişler ile ilgili olmuştur. Dede Korkut'taki Kan Turalı, Batı Türkleri'nin ünlü efsanevi hükümdarı Alp Er Tonga yani Afrasyab, İran-Turan mücadelesinde adı geçen tarihi, destani, efsanevi Tur/Turan kahramanıdır. Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu'nun bir alt tabakası Göktürk-Türgiş dönemiyle ilgilidir. Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu'nun bir alt tabakası Oğuz dönemiyle ilgilidir. Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu'nun Törelî Beğ adlı bir Türkmenistan varyantının olması, boyda geçen birçok yer adı, diğer Orta Asya Türk destanları ile benzerlikleri, bu boyun tarihi köklerinin Oğuzlar'ın Orta Asya'da buldukları 10.-11. yüzyıllardan daha eski bir tarihe ait olduğunu göstermektedir. Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu'nun en üst tabakası sonraki dönemlerle ilgilidir. Bu çalışmada Dede Korkut'taki Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu'nun tarihi incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dede Korkut, Kan Turalı, Kanlı Koca, Selcen Hatun, Kanglı.

Abstract

The sixth epic in the Book of Dede Korkut is Kanli Koca Oglu Kan Turali Boyu. There are many historical-epic-legendary-mythological layers, the oldest of which go deep into history, in the Kanli Koca Oglu Kan Turali Boyu and in the Kan Turali and Selcen Hatun

types. There are two main historical-geographical-literary-cultural layers in Kanli Koca Oglu Kan Turali Boyu: the Lower Layer and the Upper Layer. The Lower Layer consists of the Oldest Periods Layer, the Scythian/Saka-Xiongnu-Kangju-Wusun Layer, the Gokturk-Turgesh Layer, the Oghuz Layer. All these historical periods shaped the Kanli Koca Oglu Kan Turali Boyu and Kan Turali and Selcen Hatun types. Kanli Koca Oglu Kan Turali Boyu may have mythological-shamanistic roots. The lowest layer of the Kanli Koca Oglu Kan Turali Boyu and Kam Bori'nin Oglu Bamsi Beyrek Boyu are the same. Kanli Koca Oglu Kan Turali Boyu has a lower layer dating back to the Scythian/Saka-Xiongnu-Kangju-Wusun period. The lower layer of the Kanli Koca Oglu Kan Turali Boyu is related to Kangju. Kan Turali's father name is Kanli Koca in the historical process; it was related to Scythians/Sakas, Kangju, later Pechenegs and the Black Turgesh. Kan Turali in Dede Korkut, the famous legendary ruler of the Western Turks, Alp Er Tonga, that is Afrasyab, is the historical, epic and legendary Tur/Turan hero mentioned in the Iran-Turan struggle. A lower layer of the Kanli Koca Oglu Kan Turali Boyu is related to the Gokturk-Turgesh period. A lower layer of the Kanli Koca Oglu Kan Turali Boyu is related to the Oghuz period. The existence of a Turmenistan variant called Toreli Beg of the Kanli Koca Oglu Kan Turali Boyu, many place names in the epic, similarities with other Central Asian Turkish epics, the historical roots of this epic before the 10th-11th centuries, when the Oghuzs were in Central Asia. The uppermost layer of the Kanli Koca Oglu Kan Turali Boyu is related to the later periods. In this study, the history of Kanli Koca Oglu Kan Turali Boyu in Dede Korkut was examined

Keywords: Dede Korkut, Kan Turali, Kanli Koca, Selcen Hatun, Kangli.

Giriş

Muhtar Avezov şöyle demektedir: “Mutluluk arayıp, asırlardır sahrayı gezen seyyah Kazak halkı bize mimarlıkla, heykeltıraşlıkla, resim sanatıyla ilgili eserleri bırakmadı. Fakat o bize en değerli mirası “jırı” (destanı) miras bırakır. Jırısı (Destancı) halk, akın halk eski zamanlardan itibaren şairlik yeteneği sayesinde ruhunu unutulmaz destanlarında, her çeşit anlatılarında gösterir” (Avezov, 1997, s. 3'ten aktaran Ospanaliyeva, 2011, s. 51). Muhtar Avezov'un Kazak Türklerinin destanları hakkında söylediği bu sözleri, aslında aynı soydan gelen tüm Türk boyları ve destanları için de geçerli olsa gerektir.

Abdülkadir İnan'a göre, eski Türklerde büyük ve müşterek bir destanın bulunduğuna şüphe yoktur. *Orhon Yazıtları*'nın dili yüzyıllar boyunca işlenmiş, gelişmiş milli destan dilinin bir örneği olduğu gibi, Kaşgarlı Mahmud'un *Divanü Lugat-it-Türk*'ünde Alp Er Tonga ağıtından alınan parçalar, Balasagunlu Yusuf Hacib'in *Kutadgu Bilig*'inde aynı kahraman hakkında verilen bilgi, *Alp Er Tonga Destanı*'nın 11. yüzyılda Türkler arasında çok yaygın olduğunu göstermektedir. Kaşgarlı Mahmud'un eserinde aktardığı hikâyelerden, kahramanlık şiirlerinden anlaşıldığına göre,

Türklerin Büyük İskender'le ve eski İranlılarla olan savaş ve ilişkilerini yansıtan bir Türk destanı 11. yüzyıla kadar Türk saz şairleri tarafından söyleniyordu. Fakat bu devirde, Firdevsi, İran-Turan savaşlarının doğurduğu eski İran destanlarını toplayarak dünya edebiyatının şaheserlerinden birini meydana getirdiği halde, Turanlılar'ın kahramanlıklarını anlatan destanları toplayacak bir Türk ortaya çıkmamıştı (İnan, 2016, ss. 35-38).

Mustafa Necati Sepetçioğlu'na göre, destan, kesinlikle belirlenmesi zor bir zamanda ve çok defa basit bir yumak halinde doğar. Bu yumak ise halkın içinde yayılırken, hele bir de benimsenmişse, hemen değişmeye başlar ve yaşanan dünya ile yeni hayal dünyasında yeni eklemelerle kısa zamanda, ana çizgilerini korumakla birlikte, çok değişik ve daha büyük bir yumak haline gelir. Sözlü edebiyattan yazılı edebiyata ne kadar geç geçilirse, o kadar değişik fakat o ölçüde zengin olur (Sepetçioğlu, 1998, s. 19).

15. yüzyılda Amerika kıtasının keşfedilmesinden önce ve sonrasında dünyanın çeşitli yerlerindeki İngiliz, Fransız, İspanyol, Rus yayılmacılığında önce dünyada doğal olarak en geniş coğrafi alana yayılmış millet, Doğu Avrupa'dan Kuzey Çin'e kadar uzanan geniş bir alanda yaşayan Türklerdi. Türklerin ise en geniş alanda yayılım gösteren destanları Dede Korkut Boyları ve Köroğlu Kolları olmuştur. Buradan da yola çıkarak, Batıda Avrupa, Grek anlatılarıyla; güneyde Sümer, Babil, Fars, Hint, Tibet anlatılarıyla; doğuda, Moğol, Tunguz, Kore, Çin anlatılarıyla; kuzeyde çeşitli yerli halkların anlatılarıyla etkileşime giren ve bağları olan, Doğu Avrupa'dan Asya'nın en doğu ucuna uzanan geniş bir alanda görülen Dede Korkut Destanları; *Dumrul*, *Basat-Tepegöz*, *Bamsı Beyrek/Beyrek*, *Salur Kazan/Kazan*, *Begil-Emren*, *Boğaç Han*, *Kan Turalı*, *Egrek-Segrek*, *Uruz* gibi büyük destan daireleriyle dünyanın en geniş coğrafi alanına yayılmış, en büyük destan daireleri bütününden biri olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Dede Korkut Kitabı'nda hikâyelere *boy* denilmektedir. *Boy* sözcüğü *destan* sözcüğünün Türkçe karşılığıdır. Hikâyelere içindekiler bakımından ise *Oğuzname* denilmiştir (Ergin, 1989, s. 30). Günümüzde Dede Korkut Kitabı'nın bilinen iki nüshası vardır; bu nüshalardan biri 19. yüzyılın başlarında Dresden'de (*Dresden nüshası*), diğeri ise 20. yüzyılın ortalarında Vatikan'da (*Vatikan nüshası*) bulunmuştur. Dede Korkut üzerindeki çalışmalar genellikle Dresden nüshasına dayanmaktadır (Ergin, 1989, s. 56). Dede Korkut Kitabı'nın, Dresden nüshası on iki, Vatikan nüshası altı hikâyeyi içermektedir (Ergin, 1964, s. Ön Söz). 20. yüzyılda Türkmenistan'da yaşayan Dede Korkut Boyları'nın yazıya geçirilmesiyle *Türkmen Halk Nüshası* oluşturulmuştur. Dede Korkut'un Türkmen varyantı denildiğinde *Türkmen Halk Nüshası* ve Türkmenistan'da yaşayan Dede

Korkut anlatıları kastedilmektedir. Ayrıca 2019 yılında Dede Korkut'un yeni bir el yazması bulunmuştur (Ekici, 2019, ss. 9-14) ki, bu yazma da *Türkmensahra/Günbed* el yazması olarak bilinmektedir.

Dede Korkut Kitabı'ndaki on iki hikâyeden üçünde, yani Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu, Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Boyu ve Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu'nda, olaylar sahnesinde yalnız kahramanlar ve onların yakınları, yani aileleri ve yoldaşları vardır. Diğer hikâyelerde ise sahnede kahramanla birlikte, adları ve sanları belli, siyasi mevkileri değişmeyen bir beyler topluluğu görülmektedir ve sahne kalabalık, dekor daha zengindir. Hikâyelerin her birinin kahramanı, bu ad ve sanları belli, siyasi mevkileri değişmeyen beylerden biridir (Sümer, 1972, ss. 387-388).

Dede Korkut Kitabı'ndaki altıncı boy Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu'dur. Bu çalışmamızda Dede Korkut'taki Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu'nun tarihini inceleyeceğiz.

Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu'nun Tarihi

Dede Korkut Kitabı'ndaki bütün Dede Korkut Boyları'nda olduğu gibi Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu'nda da tarihi-coğrafi-edebi-kültürel olarak başlıca iki tabaka bulunmaktadır: *Alt Tabaka* ve *Üst Tabaka*. Alt Tabaka oldukça kalın olup, bu tabakayı 1) *En Eski Devirler Tabakası*, 2) *İskit/Saka-Hun-Kanlı-Usun Tabakası*, 3) *Göktürk-Türgiş Tabakası*, 4) *Oğuz Tabakası* başlıkları altında inceleyeceğiz. Alt Tabakaya ait diğer değerlendirmeleri ise 5) *Diğer Değerlendirmeler* başlığı altında inceleyeceğiz. Üst Tabaka oldukça ince olup, bu tabakayı 6) *Üst Tabaka* başlığı altında inceleyeceğiz.

1) Alt Tabaka: En Eski Devirler Tabakası

Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu'nda en eskisi tarihin derinliklerine uzanan birçok tarihi-destani-efsanevi-mitolojik tabaka bulunmaktadır.

Türk mitolojisi konusunda önde gelen araştırmacılardan biri olan Yaşar Çoruhlu'ya göre, inanışa göre, Altay şamanları yeraltı yolculuğu sırasında ormanlar, yüksek dağlar, bozkır ve çorak arazileri geçer, sonra bir delik vasıtasıyla yeraltı dünyasına gider, sonunda şaman, azgın bir boğa gibi böğüren yeraltı dünyasının efendisi Erlik karşısına gelerek onunla mücadele eder. Bu mücadele, Dede Korkut'ta Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu'ndaki Boğaç Han'ın boğayla olan mücadelesini hatırlatmaktadır (Çoruhlu, 2015, s. 83). Yaşar Çoruhlu'nun bu tespitleri değerlidir. Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu'nda, Kan Turalı'nın boğayı yeniş şekli, Dirse Han Oğlu Boğaç Han

Boyu'ndaki Boğaç Han'ın boğayı yeniş şekli ile oldukça benzer, hatta neredeyse aynıdır (Eyüboğlu, 2019, s. 359). Aynı durum Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu'nda, aralarında boğanın da olduğu üç hayvan ile dövüşen Kan Turalı için de geçerlidir ve anlatımın mitolojik-şamanistik köklerini akla getirmektedir.

1859-1871 yılları arasında Türkistan'da ve Sibirya'da bulunan, Türkoloji alanında önde gelen isimlerden biri olan Wilhelm Radloff'a göre, Kamlık/şamanizm inanışında karanlıklar diyarı olan yeraltı dünyasındaki mahlukların başında, bizzat Bay Ülgen tarafından yaratılmış olan *Erlık Kan* bulunmaktadır (Radloff, 1956, s. 12). Yaşar Çoruhlu'ya göre, Altay şamanları yeraltı dünyasının efendisi Erlık karşısına gelerek onunla mücadele ederler (Çoruhlu, 2015, s. 83). Altay şamanlarının mücadele ettiği yeraltı dünyasının efendisi *Erlık Kan* adı dikkat çekicidir. Çünkü Kan Turalı'nın eşi Selcen Hatun, Türkmenistan varyantında (Erdem, 1998, ss. 271-272) Salacan, Yemreli Hanı *Er Han*'ın kızıdır. *Erlık Kan* ile *Er Han* adları arasında destanın en alt tabakasında bir ilişki olabilir. Bu durum destanın şamanistik yönünün bir yansımasıdır.

Dede Korkut Destanları'nı anlatanlar ozanlardır. Ozanlar tarihin derinliklerinde kutsal bilinen kopuzları ile Kamlar/şamanlar ile yakın ilişkili olmuşlardır. Destanların anlatıcısı Korkut, ozanlığının yanında aynı zamanda Kam/şaman'dır. Bunların da etkisiyle Dede Korkut'taki birçok kahramanın şamanistik yönleri belirgindir. Sadece Deli Dumrul değil, Dede Korkut'ta başka kahramanların da bu yönleri dikkat çekicidir (Eyüboğlu, 2022, s. 74). Örneğin; Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'da, olacak gelişmeleri önceden rüyasında gören, bu rüyayı kendisi yorumlayarak önlem alan Karacuk Çoban'ın mistik yönü oldukça güçlü olup, Karacuk Çoban'ın bu mistik yönü, eski Türk kamlarını/şamanlarını anımsatmaktadır (Eyüboğlu, 2021b, s. 152).

Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu'nda, Kan Turalı'nın boğayı yeniş şekli, Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu'ndaki Boğaç Han'ın boğayı yeniş şekli ile oldukça benzer, hatta neredeyse aynıdır. Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu'nun bazı bölüm ve motifleri açık bir şekilde Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu, Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu ve Uşun Koca Oğlu Segrek Boyu'nu anımsatmaktadır ki, bu durum bu hikâyelerin aynı dönemde ortaya çıkmış olmasının bir yansıması olsa gerektir. Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu ile Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu birbirine çok yakın hikâyeler olup, bu iki destanın en alt tabakası aynıdır. Yani, binlerce yıl öncesinden gelen eski büyük Türk destanı, tarihi süreç içerisinde varyantlaşmış ve zamanla iki ayrı hikâye haline gelerek, farklı tarihi

kahramanlara uyarlanarak, mevcut görünümüne evrilmiştir. Bu nedenle de bu iki hikâyenin başkahramanları (Kan Turalı, Bamsı Beyrek), sevgilileri (Selcen Hatun, Banu Çiçek) ve hikâyenin gidişatı (başka bir ülkeye gitme, evlenip geri dönme vb.) arasında büyük benzerlikler bulunmaktadır (Eyüboğlu, 2019, ss. 359-360).

Türkmen varyantında, Törelî Beğ Boyu (Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu)'nda (Erdem, 1998, ss. 392-393) bazı yerler, Dede Korkut Kitabı'ndaki Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'nda görülen; Beyrek'in ava çıkması, orada dadısı olduğunu söyleyerek kimliğini gizleyen Banı Çiçek'le görüşmesi, onunla ok atması, at yarışı yapması, güreş tutması, bütün bu yarışmalarda Banı Çiçek'i yenmesi, bunun üzerine Banı Çiçek'in kendi kimliğini söylemesi kısmı ile oldukça benzerdir. Bu durum Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu ile Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'nun ortak köklerine işaret etmektedir.

2) Alt Tabaka: İskit/Saka-Hun-Kanlı-Usun Tabakası

Birçok Dede Korkut boyu gibi, Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu'nun da İskit/Saka-Hun-Kanlı-Usun dönemine uzanan bir alt tabakası vardır. Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu'nun alt tabakası *Kanglılar/Kangarlar/Kang-kü* ile ilgilidir.

Alanında en yetkin kişilerden biri olan, Asurolog-Sümerolog Benno Landsberger'e göre, Sümerce dünya dillerinin veya dil gruplarının hemen herbiri ile karşılaştırılmıştır. Bu denemelerin en ciddisi Türkçe ile olan mukayesedir. Kompleksiv hususiyet, zencirleme ibare teşkili, Sümerce ile Türkçeyi, Asya çevresinin daha başka dillerini de eklemek zorunda olduğumuz büyük bir dil grubuna bağlamaktadır (Landsberger, 1943, s. 95).

Eski Türk tarihi konusunda değerli çalışmalarıyla bilinen İlhamî Durmuş'a göre, Sumerliler Mezopotamya'nın yerli halkı olmayıp, buraya M.Ö. 3500 yılları civarında dışarıdan gelmişlerdir. Sumerlilerin Mezopotamya'ya nereden geldikleri kesin olarak bilinmemekle birlikte, bu konuda bilim adamları tarafından birçok görüş ileri sürülmüştür. Bu görüşler arasında en önde gelen görüş, Sumerlilerin Mezopotamya'ya Orta Asya'daki Aral Gölü çevresinden geldikleridir. Bu görüşteki araştırmacılar, Sumerliler'in eski Türk topluluklarından biri veya Türklerle akraba bir kavim olduğunu düşünmektedirler. Sumerlilerin dilleri de bu görüşü desteklemektedir. Çünkü, Sümerce yapı bakımından Türkçe'nin de dahil olduğu *eklemeli* veya *bitişken* diller grubundadır. Çok sayıda Sümerce ve Türkçe kelimenin aynılığı ortaya konulmuştur. Arkeolojik ve antropolojik belgeler de Sumerlilerin kimliğinin belirlenmesine katkı sağlayarak onların

Türklüklerini desteklemektedir *Sumerliler, Subarlular, Kutlar, Kaslar, Elamlılar, Hurriler, Urartuların* aynı kökten gelen kavimler oldukları artık bilim çevrelerinde kabul görmektedir. Onlara ait belgeler de dillerinin tıpkı Sumer dili gibi bitişken ve eklemeli bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Hatta dillerine ait kelimeler Türkçe kelimelerle karşılaştırılabilmektedir (Durmuş, 2018, s. 177). İlhami Durmuş'un bu görüşleri oldukça değerlidir ve *Sümerlerin, Kutların, Kasların* eski Türklerle olan bağını yansıtmaktadır.

Sumer adı için *Kiengi* ya da *Kiingi* adına da dikkat çekilmiştir. *Kiengi* ya da *Kiingi*'nin Sumerce ses bilimince *Sumer* olarak okunduğu belirtilmiştir. Bu ad Samiler tarafından da *Sumeru* şeklinde okunmaktaydı. *Sumeru* adının Sumer kökenli olduğuna dair bir şüphe yoktur (Hrozny, 1908, ss. 15-16'dan aktaran Durmuş, 2018, s. 183). Burada, büyük olasılıkla Aral Gölü çevresinden Mezopotamya'ya göç etmiş olan, Sümerler için *Kiengi/Kiingi* sözcüğününün kullanılması bir tesadüf değildir ve bu sözcük *Kang/Keng* adının yazılı kaynaklarda tespit edilmiş en eski şekli olmalıdır. Eski Türk topluluklarının bir kısmı anayurt Orta Asya'da kalırken, bir kısmı da çeşitli nedenlerle başka yörelere göç etmişlerdir. Sumerler de en eski Türk göçlerinin örneklerinden biri olabilir. Sonradan Aral Gölü ve Sir Derya bölgesinde *Kanglılar/Kangarlar/Kengerler* ortaya çıkmıştır.

Fatih Zekiyev'e göre, Akad kaynaklarına göre, Bağdat'ın güneyindeki bölge Sümerlerin yaşadığı *Kuenkir (Kangar)* bölgesi adı ile anılıyordu, Bağdat'ın kuzeyindeki bölge ise Subarların yaşadığı *Subartu* bölgesi adı ile anılıyordu. Fatih Zekiyev'e göre, Sümerler kendilerini Sümer adı ile değil *Kangarlı* veya *Kangar* adı ile adlandırıyorlardı. Herodot'ta bu etnonim *Angareon* şeklinde geçmektedir. Kangarlılar Sümer adı ile Akadlıları ve diğer halkları adlandırıyorlardı ki, bu etnonim onların diline Subarlardan geçmiştir. Yani onlar, Kangarları (Sümerleri) de Subarları da farklı dil ve lehçe ortamlarında *sumar/sumer/şumer/samar/suar/sabir/savir/sibir* vb. farklı şekillerde telaffuz edilen Subar etnonimi ile adlandırıyorlardı. *Kangar* sözcüğü Türki bir etnonimdir. Horezmliler arasında da *kangha/kangüy/kangar* gibi etnonimler kullanılıyordu (Zekiyev, 2002, ss. 424-431).

Sümerlerin Türklerle akraba bir kavim oldukları, sonradan Mezopotamya bölgesine gelmiş oldukları, dillerinde Türkçeyele aynı ve benzer çok sayıda kelimenin olduğu birçok araştırmacı tarafından dile getirilmiştir ki, bunlar, Sümerlerin Türklerin bulunduğu topraklardan Mezopotamya'ya göç ettiklerini ve aynı kökten, kültürden beslendiklerini gösterebilir. Eski devirlerdeki toplumlar ve kültürler arasındaki bağlar ve

ilişkiler sanıldığından çok daha derin olabilir. Tarihin karanlık devirleriyle ilgili araştırılması ve ortaya konulması gereken çok sayıda konu ve ilişki vardır. Gelecekte ortaya çıkacak yeni kaynaklar ve yapılacak araştırmalarla Türk tarihinin ve Dünya tarihinin karanlıkta kalmış birçok konusu ve ilişkisi aydınlığa kavuşabilir (Eyüboğlu, 2022, s. 71).

Türkolojinin önde gelen isimlerinden biri olan Zeki Velidi Togan'a göre, *Topkapı Sarayı Oğuznamesi*'nde (Revan Köşkü, Nr. 1390, s.3); Sarı donlu Şelci kızını alan Kanglı Koca-oğlu Kan Turalı'dan bahsedilmektedir ki, aynı Oğuznamede yurtları Buhara ile Talas arasında gösterilen Kanlı (Kanglı) kabilesine ait olsa gerektir. Şelci ise bugünkü Taraz (Evliya Ata, eski Talas)'ın güney tarafındaki maden ocaklarından ibaret olan eski Şelci kentidir. *Sarı* ismi de *Tabakat-ı Nasiri*'de (Abdülhayy Habibi'nin Kabül neşri, s. 352) buralarda Kıpçaklarla beraber anılan ve adları "*Sarı ...*" şeklinde yazılan Türk kabilesi olsa gerektir ki, bunların göç hikâyeleri Mervezi'de geçmektedir (Gökyay, 1973, s. CX). Zeki Velidi Togan'a göre, Oğuznamedeki Kanglılar, Dede Korkut'ta Kanlı Koca veya Kanlı Kafır olarak anılmaktadır. Bu Kanglılar, Buhara ve Horezm taraflarında gösterilmektedir. Salur Kazan için "*kanlı kafır ellerinden ulu Horasan'a ad çağırardan*" denmektedir. Yani Kanglılar, Çin tarihlerinde *Kang-yü* adı ile anılan büyük kavmin ta kendisi olarak nitelendirilmektedir (Togan, 1982, s. 124). Zeki Velidi Togan'ın bu tespitleri oldukça değerlidir ve Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu'nun Orta Asya'daki tarihi kökleriyle ilgilidir. Burada belirtilen coğrafya tarihi olarak *Kangarlar/Kanglılar/Kangalar/Kang-kü* coğrafyasıdır.

Dede Korkut'taki Kanlı Koca, tarihi olarak *Kanglıların/Kangarların/Kang-kü*'nün bir hatırasıdır (Eyüboğlu, 2019, s. 345).

Tarihi kaynaklarda ve çeşitli eserlerde *Kantura* ve *Tur/Tura* sözcükleri ile ilgili olarak birçok bilgi bulunmaktadır. *Kan Turalı*'nın babasının adı *Kanlı Koca*'dır. *Kanlı* adı tarihi süreç içerisinde; Milattan Önce İskitler/Sakalar, Milattan Önceki ve Milattan Sonraki birkaç yüz yılda Kanglılar/Kangarlar, daha sonra Peçenekler ve Kara Türgişler ile ilgili olmuştur:

Günümüzde Orta Asya'daki Türk tarihçiliğinde Kara Türgiş Devleti, yani On-Okların Nu-she-pi boyunun öncülüğünde kurulan devlet, Kanglılar'dan gelen Kangar Devleti olarak incelenmektedir. Kan Turalı'nın babasının adı Kan Turalı'nın tarihi süreç içerisinde; Milattan Önce İskitler/Sakalar, Milattan Önceki ve Milattan Sonraki birkaç yüz yılda

Kanglılar/Kangarlar, daha sonra Peçenekler ve Kara Türgişler ile ilgili olması, Dede Korkut'taki Kan Turalı tipinin tarihi köklerinin ne kadar eskiye gittiğinin de bir yansımasıdır.

Sergey Pavlovich Tolstov'a göre, Avesta'daki *Tura* kavmi, zamanla *Tur* adlı efsanevi hükümdarın torunları Türkler sayılmış ve bunların ili *Tur*'un çoğulu olan *Turan* şeklini almıştır (Esin, 1978, s. 27). Wilhelm Tomaschek, Avesta'daki *Kanha* ili ve *Tura* milleti hükümdarı Franrasyan'ın (sonraki kaynaklarda Turan ve Türk hakanı Frasyab veya Afrasyab) Kengeres-Kanglı neslinden olabileceğini düşünmüştür (Tomaschek, 1877, ss. 131-136'dan aktaran Esin, 1978, s. 28).

İran'ın Zerdüşt dininin kitabı olan Avesta'da Turan hakkında bilgiler bulunmaktadır. Kitabın birçok yerinde İran-Turan savaşlarından bahsedilir. Avesta'nın Yasna 46.12'de *Tur* olarak geçen kavim adı birçok yerde *Tura* olarak geçmektedir. Yasht. 13 (Fravardin Yasht 143)'de, *Airya*, *Sairima*, *Saini*, *Tura* ve *Daha* adındaki topluluklardan söz edilmektedir. Yasef oğulları, Markwart'a göre *Tura* kavmi, Herodot'ta geçen Massagetlerle aynı halktır (Markwart, 1938, s. 8 ve Frye, 1966, s. 62'den aktaran Bahar, 1994, s. 241). Burada birçok İskit-Saka topluluklarının adı görölmektedir. Tura gibi, buradaki *Daha* halkının da bir İskit-Saka topluluğu olduğunu belirtelim. Bilindiği gibi, İskitler'in bir grubu *Daha* adını taşıyordu. Pers kaynaklarından Xerxes Kitabesi'nde *Daha* adı geçmektedir. Strabon (M.Ö. 63-M.S. 24)'a göre, Hazar Denizi civarında hüküm süren İskitler daha çok *Dahalar*'dı (Durmuş, 2017, ss. 43, 50). Biz buradaki *Daha* adının aynı zamanda Dede Korkut'taki Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Boyu'nun alt tabakası ile ilgili olduğunu belirtmiştik (Eyüboğlu, 2019, s. 329). *Tura* adı da Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu'nun alt tabakası ile ilgilidir. Böylece eski Türklerin binlerce yıllık tarihinin destani bir yansıması olan Dede Korkut Hikâyeleri'nin Milattan Önceki Türk kavimlerine dayanan alt tabakası da daha belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

Avesta'nın birçok yerinde adı *Frangrasyon* (Yasht 5.41) olarak geçen kahraman, *Şehname*'de *Afrasiyab* olarak geçmektedir. Firdevsi'nin *Şehname*'sinde Avesta'nın etkileri görölmektedir, İran-Turan mücadelesine yer verilmiştir (Sezer, 1979, ss. 118-168'den aktaran Bahar, 1994, s. 241). *Şehname*'ye göre Feridun, dünyayı üç oğluna pay etmiş; Türklerin atası olan *Tur* veya *Turec*, Türkistan'ı Çin'e kadar payına almıştı. Afrasiyab ise Tur'un torunuydu (Turan, 1980, ss. 71-72'den aktaran Bahar, 1994, s. 241).

Orta Asya'da, M.Ö. 7.-4. yüzyıllar arası, *Kanga* veya *İlk göçebeler* devri olarak da anılmaktadır. Bu devirde bu bölgede, Tolstov'a göre şu

topluluklar yaşamakta idi: Güney Amu-derya yönünden Hind-İran boyları; Aral-Tuna arası ve Karadeniz kuzeyi bölgesinden Thrako-Kimmer'ler; Herodotos'un M.Ö. 5. yüzyılda bu bölgede saydığı boylar arasında bulunan Massagetoi (Massagetler) ve onlara karışan Doğu Avrupalı İskit'ler ile İç Asya'lı Saka'lar (Esin, 1976, s. 82). Orta Asya'da, Sir-derya bölgesinde, M.Ö. 3. ve M.S. 5. yüzyıllar arası, *K'ang-kü* devri olarak da anılmaktadır. M.Ö. 3.-2. yüzyıllarda, Çin sınırlarında Doğu Hun Devleti yükselişi ve yayılması sonucunda, bazı boylar batıya göç etmişlerdi. Bunlardan, *K'ang-kü* ile aynı cinsden oldukları Çin kaynaklarında belirtilen, Shiratori'nin fikrine göre ikisi de, K'ang-kü gibi, Türk olan, adları Çince *U-sun* (*Wu-sun*) ve *Yüe-ch'ih* (*Kuşan=Kuş'lar*), K'ang-kü'nün, doğusunda ve güneyinde komşuları olmuşlardı (Esin, 1976, ss. 86-87).

Çin kaynaklarında *Hun-Gurat-Uysun-Kenger/Kang-kü* gibi dört önemli halk arasında soy birliği vurgulanmaktadır (De Groot ve Asena, 2011, s. 90). *Kang-kü/Kang-ki*, yani Türkçedeki adıyla *Kangar/Kenger*, bugünkü Batı Türkistan'da, başkenti Semerkant civarında olan bir ülkeydi. Kengerler, etnik köken itibarıyla Türktüler (Mutlu, 2007'den aktaran De Groot ve Asena, 2011, s. 90). Çin kaynaklarında Kanglılar/Kang-ki için şöyle demektedir: "*Kenger'de 120 bin aileden ibaret 600.000 insan yaşamaktadır; asker sayıları 120.000'dir. Halk itibarıyla Guratlar ve (Hunlara) benzerler. Ülkenin doğu kesimleri Hunların egemenliği altındadır*" (De Groot ve Asena, 2011, s. 272). Çinliler, ülkelerin nüfusunu, özellikle asker sayılarını doğru olarak kaydetmeye özen göstermişlerdir. Milat sıralarındaki Kanglılar'ın/Kan-ki'nin 600.000 kişilik nüfusu o dönem için büyük bir nüfus demektir.

M.Ö. 2. yüzyılda Batı Türkistan'ı ziyaret eden Çin elçisi Chang Ch'ien, Sir-Derya'nın orta ve aşağı akımlarında kalabalık bir K'ang-chü kitlesine rastlamıştı ki, K'ang-chü'ler, 120 bin çadırdan oluşuyordu. Türk halkları ile ilgili önemli araştırmaları bulunan Nikolayev Aleksandroviç Aristov'a göre, bunlar muhtemelen Kanglı kabileleriydi ve torunları bugün de berhayattırlar. O sıralarda K'ang-chü'ler, Zeravşan Vadisi'nde şehirleri ve hatta Hiva'yı (Yüe-chien) hakimiyetleri altına almışlardı. Hunların hakimiyetini kabul eden, K'ang-chü'lerin doğu kolu muhtemelen Kanglıların kendi topraklarının kuzeydoğu ve kuzey kesiminde, Tarbagatay civarında yaşayan Kıpçak boylarıydı. O zamanlar, Kanglı hanının herhalde yazlık otağı Ulu-tav'da, kışlık otağı ise ondan yedi günlük mesafede Sir Derya civarındaydı (Aristov, 2014, ss. 35, 57). Lev Nikolayeviç Gumilev'e göre, K'ang-cüler, Wu-sunlar'ın batısında, Mirzaçöl bozkırında yaşıyordu. Hunların K'ang-cü üzerindeki hakimiyeti sembolikti; Hunların batı sınırını

oluşturduklarından, Hunlar rahatlıkla doğuya yönelebiliyorlardı. *K'ang-chü*, “bugünkü Kazakistan” idi. M.Ö. 140'dan sonra Çin'den Orta Asya'ya gidip, M.Ö. 120'de Çin'e geri dönen Chang Ch'ien, Mirzaçöl bozkırlarında yer alan K'ang-chü göçebe devletinden bahsetmiştir (Gumilev, 2002, ss. 102-103, 128, 130).

Sergey Pavlovich Tolstov ve onu izleyenler *Kanha* sözcüğünden Türkçe *Kanlı* ve *Kengeres* boy adları geliştiğini ileri sürerken, Egami'ye dayanan Arnulf Kollautz ve Hiyasuki Miyakawa aksine, *Kanha* adının Türkçe *Kanlı* gibi eski bir şekilden geldiğini söylemişlerdir. Eski Türk tarihi, kültürü, sanatı konusunda değerli çalışmaları bulunan Emel Esin, bu münasebetle adları *Kao-ch'e* (yüksek tekerlekli kağnu) olan Türklerin de *kanlı* (kağnu) sahipleri olduğunu ve Tagar kültürünün bunlara atfedildiğini hatırlatmıştır. Emel Esin'e göre, Arnulf Kollautz ve Hiyasuki Miyakawa'nın vardıkları sonuç Çin tarihlerinin M.Ö. 134'ten beri *K'ang-kü* (*K'ang-ki*) adını verdiği Sir-derya ve Talas ırmağı boyundaki devletin de Türk ya da Türkleşmiş olduğunu içermektedir, çünkü *Avesta*'daki *Kanha* ile Çin tarihlerindeki *K'ang-kü*'nün aynı olduğu genel bir kabul görmektedir. Wilhelm Tomaschek, Vasiliy Vladimiroviç (Wilhelm) Barthold, Aleksandr Natanoviç Bernştam, Kurakichi Shiratori ve diğerleri hem *Kanha* hem *K'ang-kü*'nün Türkçe *Kanlı*'dan geldiğini düşünmüşlerdir (Esin, 1978, ss. 27-28).

Asya'da kağnu, milattan önceki yıllarda biliniyordu. At iskeletindeki durumlarından Türk defin geleneğine ait olduğu görülen mezarlarda tekerlekli arabalar da bulunmuştur; M.Ö. 4. yüzyılda Türkler arabayı kullanıyorlardı. Çin kaynaklarında da Semerkant civarında oturan kavmin adı *Kangcü* olarak geçmektedir ki, bu kelimenin anlamı “*Arabalılar*”dır. Daha sonraları göçebelikten yarı göçebelige geçişte ise arabalar daha çok kullanılmaya başlanmıştır (Baykara, 1997, s. 248'den aktaran Ulusan Şahin, 2005, s. 171). Çinliler, *Kang-cü* Devleti'nin adının anlamını “*Arabalılar*”, yani “*Kağnılılar/Kanlılar*” olarak kaydetmiştir ki, Türkçedeki ile aynı anlamda olup, bu devletin *Kağnılı/Kanlı/Kangar* Türkleri olarak bir Türk devleti olduğunu ortaya koymaktadır (Eyüboğlu, 2019, s. 348).

Sir-derya bölgesindeki Kangarlar/Kanlılar/Kangalar/Kang-kü (Esin, 1976, ss. 81-139); adları; unvanları; badem gözlü, seyrek sakallı, uzun saçlı vücutları; anlatılardaki Kanga ve Turan adlı memleketleri, Afrasyab (Alp Er Tunga) adlı kahramanları; tahta köşk ve çadırlardaki yaşamları; ölüleri çadır şeklinde tahta köşk içinde yakma adetleri; mintan, kaftan, çizme, zırh gibi giyimleri; yırtıcı kuş ve at motifleri; koç ongunu ve dağ keçisi damgaları; yaylak ve kışlaklara dayanan göçebe yaşamları; devletin

yönetim sistemi, vilayetlerin hükümdar sülalesi üyeleri arasında paylaştırılması gibi özellikleri ile; açık bir şekilde bir Türk kavmi ve devletiydi. Kanglılardan bize birçok miras kalmış, destani hatıraları da, Afrasyab ve Alp Er Tonga anlatıları ile Dede Korkut'taki Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu ve Kanlı Oğuz ifadeleriyle günümüze kadar ulaşmıştır (Eyüboğlu, 2019, s. 348).

Emel Esin, *Kanglı (T'ie-le) Kağanlığı* (486-540) hakkında bilgiler vermiştir (Esin, 1978, ss. 69-74). Hun Devleti'nin yıkılmasından sonra en önemli boy grubu *Kanglı (Kao-ch'e/Yüksek Arabalı)* adıyla anılmıştı ki, Moğolistan'dan Hazar Denizi'ne kadar geniş bölgelerde yaşıyorlardı. 6. yüzyılda Kanglı adının yerinde Töles adı görülmüştür ki, boylar aynı boylardır ve bir süreklilik söz konusudur (Taşağıl, 2013, ss. 38-39).

Eski Türk tarihi konusunda önemli araştırmaları, eserleri bulunan Ahmet Taşağıl'a göre, Hun Devleti'nin yıkılmasından sonra doğan boşlukta görülen en önemli boy grubu *Kanglı (Kao-ch'e/Yüksek Arabalı)* adıyla anılmıştı ki, Moğolistan'dan Hazar Denizi'ne kadar geniş bölgelerde yaşıyorlardı ve aralarında herhangi bir siyasi birlik bulunmuyordu. 6. yüzyılda Kanglı boylarının yerini Tölesler almış, daha doğrusu Kanglı adının yerinde Töles adı görülmüştür. Boylar aynı boylardır ve bir süreklilik söz konusudur. Çin kaynaklarından Sui Shu ve Pei Shih'de 6. yüzyılda Töles boylarının Moğolistan'ın doğusundaki Kerulen Irmağı'ndan Doğu Avrupa'da Karadeniz'e kadar coğrafi dağılımı hakkında bilgiler vardır (Taşağıl, 2013, ss. 38-39).

Ahmet Taşağıl'a göre, Kazakistan bozkırlarında, Batı Hunlarından sonra *Kanglılar*, Çinlilerin "yüksek arabalı" anlamında dediği *Gao-çı* boyları yaşıyordu. Kanglılar, ağırlıklı olarak Kazakistan bozkırlarında yaşıyordu ve Moğolistan bölgesine kadar hakimiyet kurmuştu. Bu dönemde, doğu tarafındakiler Moğolistan'da devlet kurup yükselen Ruan-ruan Devleti'ne bağlanırken, batıdakiler ise *Kanglı* adıyla bağımsız olarak yaşamışlardı. Bu sırada güneyde ise Akhun Devleti vardı. Bir kısım Kanglı boyları da Akhun egemenliği altına girmişti. Kazakistan bozkırlarında yaşayan *Kanglı* boyları, zamanla ad değiştirerek *Töles* boyları haline gelmiş, Batı Kazakistan'daki Tölesler ise zamanla *On Ok* haline gelmiş, On Oklar ise 766 yılından sonra *Oğuzları* oluşturmuştur (Taşağıl, 2017, ss. 250-253). Böylece Kangarlar/Kanglılar/Kangalar/Kang-kü'den Sir Derya Oğuzları'na uzanan süreç daha iyi anlaşılmaktadır.

Eski Türk Yazıtları'nda *Kengü Tarban* ifadesi vardır. 698 yılının sonlarına doğru Gök-Türkler ile Türgişler arasında yapılan savaş sonucunda

On-Okklar (Türgişler) Gök-Türk Devleti'ne bağlanmıştı. Böylece Kağanlığın batıdaki sınırları Kengü Tarban ve Fergana'ya uzanmıştı. Kengü (Kang-kü) ülkesi, Çuy ırmağı, güney Kazakistan bozkır, Maveräünnehir olarak bilinmektedir. Tarban (Tarband) şehrinin ise Sir Derya'nın orta kısmında Arıs Irmağı'nın bu nehre döküldüğü yerdeki, Şaş bölgesinin başkenti, Otrar-Farab şehri olduğu ileri sürülmektedir (Kafesoğlu, 2012, s. 114).

Türk tarihçiliğinin, Türkolojinin önde gelen isimlerinden biri olan, birçok değerli çalışmaya imza atmış olan Faruk Sümer'e göre, On-Okklar'a mensup teşekküller arasında Peçenekler de vardı. Peçenekler'in üç asil boyunun (Ertim, Çur ve Yula) ortak adı olan *Kangar*, yazıtlarda, Batı Gök-Türk ülkesindeki hareket sırasında geçen ve bir topluluğu ifade ettiği düşünülen *Kengeres* ile birleştirilmiştir. Peçenekler, On-Okklar'ın sadece bir boyu değil, belki birkaç boyuna mensup teşekkülleri içine alan bir topluluktur. Yani, On-Okklar'ın iki kolundan birinin önemli bir kısmını oluşturanlardı (Sümer, 1972, s. 13).

Arap müellifleri ve İbn Khurdadhba (820-912), asıl *Kangar* ilinin Sir-derya vadisi olduğunu, Sir-derya'nın adını *Kangar Nehri* olarak vererek teyit etmişlerdir (Esin, 1976, s. 96). 10. yüzyılda Oğuz göçebelerinin ve kalelerinin doğu sınırları, İli Irmağı'nın aşağı kıyılarına kadar uzanıyordu. Muhtemelen Oğuzlar'a ait kalelerden biri olan Görgüz, Balhas'ın güney kıyısında bulunuyordu. Savaşçı yönleriyle dikkat çeken yerli Oğuz boyları *Hanga kişi* (Kanga kişi) adıyla ün yapmışlardı. İdrisi'nin haritalarında onlar için ayrıca *Hanga-Oğuz* (Kanga-Oğuz) adı, ülkeleri ise *Hangakent* (Kangakent) olarak gösterilmektedir. Oğuz göçebeleri, göçler sırasında tekerlekli çadır arabalar, yani *kanga* kullanıyorlardı. Bu kağnılar öküzler ile çekiliyordu (Agacanov, 2015, ss. 105, 133-134). 11. yüzyılda, Kaşgarlı Mahmud'un Divanü Lügat-it-Türk sözlüğünde, *qanglı*, "*Kağnı; yük arabası*" olarak açıklanmıştır. Bir diğer maddede ise *qanglı*, "*Qıfçaqlardan önemli bir adamın adı*" demektir (Kâşgarlı Mahmüd, 2005, s. 398).

Faruk Sümer'e göre, 14. yüzyılda yazılan Reşideddin Oğuznamesi'nde, Kanlılar, Oğuz Han'ın akrabaları ile savaşları sırasında ele geçen ganimeti taşımak için araba icad edenlerden türemişlerdir. Kanlı, destana göre, kağnılı, arabalı demektir. Halbuki bu elin teşekkül zamanı daha sonradır. Kaşgarlı Mahmud (11. yüzyıl) ile çağdaş Kanlı adlı büyük bir Kıpçak beyi vardı. Bu beyin idaresinde yaşayan bir kısım Kıpçaklar, beylerinin adlarını almışlar ve 12. ve 13. yüzyıllarda ayrı bir el sayılmışlardır. Uygurca Oğuznamede, başlıca Türk elleri olarak Uygur, Kanlı, Kıpçak, Karluk ve Kalaçlar'ın adı geçmektedir. Bunlardan Kanlılar,

yeni bir teşekkül olup, ancak 12. yüzyılda meydana çıkmışlardı ve aynı yüzyılda yurtları Sir suyu ve Talas'ın kuzeyindeydi (Sümer, 1959, s. 388).

Kanturalı adının bir Türk boyu, tayfası olduğu dile getirilmiştir. Ebulfez Kulu Amanoğlu, *Kanturalı*'nın bir Türk tayfası olduğu görüşündedir; çünkü, onomastik birimlerin birinin diğerine geçmesi olayı Türk lehçelerinde çokça yer almıştır (Amanoğlu, 1999, s. 59).

13. yüzyılda, Halep çevresinde yaşayan Türkmen beğlerinden birinin adı *Kenger-oğlu* olduğu gibi, Safevi Kızıl-Baş boylarından Ustacalular'ın oymaklarından biri de *Kengerlu* adını taşıyordu (Sümer, 1972, s. 13). 14. yüzyılda, Aydın bölgesindeki Yörükler arasında Kan-Tura adlı bir oymak vardı (Sümer, 1972, ss. 412-413). 14. yüzyıl İslam tarihçilerinden Dimeşki'nin Altın Ordu topraklarındaki hepsinin Türk olduğunu belirttiği Kıpçak boylarının birinin adı *Kangaroğlu*'ydi (Özyetgin, 2003, s. 43). Akkoyunlular, bir süre *Tur Aliler* adıyla da anılmıştı (Cöhçe, 1997: 121'den aktaran Toksoy, 2008, s. 806). 16. yüzyılda Osmanlılar'da Kanuni devrinde, Aydın'da yaşayan Karaca koyunlu adlı Yörük topluluğunun oymakları arasında *Kan Tura* adlı küçük bir oymak vardı (Sümer, 1959, s. 400).

Nikolay Aleksandroviç Aristov'a göre, Timur'un döneminde, Altaylar'dan Sır-Derya'ya kadar uzanan bozkırlarda yaşayan kabileler arasında *Kanguli* (Kanglı) ve *Duglat* (Dulat) adları da geçmektedir. Dulatların Karatal ile Çu Irmakları arasında yaşadıkları düşünülmektedir. Kanglılar ise Talas-Sır-Derya ırmakları arasında yaşıyorlardı. 1723'de, Kukunorlular ve Torgoutlar hariç, tüm Kalmıkları sancakları altında birleştiren Cungarlar, Türkistan'ı ve Taşkent'i ele geçirip, buraya itilmiş olan Dulat ve Kanglıları hakimiyet altına almışlardı. Takriben aynı sıralarda, eski Türk kabileleri Dulat ve Kanglıların güneydoğu Kazak ittifakı içinde yer alan ordalar ortaya çıkmıştı ki, Büyük Cüz, muhtemelen Kanglılardan inen Kıpçaklardan oluşuyordu (Aristov, 2014, ss. 63-69). Kazak Türkleri'nin üç cüzünden biri olan Ulu Cüz'de, Kanlı ve Sanüysin urugları vardır (Tural, 2006, s. 300).

Osman Yorulmaz'a göre, Kanglılar, günümüzde Kazak Ulu Cüzü'nü oluşturan boylardan biridir. A. Kaydar'a göre, Kanglılar, Kanguy/Kang-kuo halkı Kanglar'dan gelmektedir. Asya kıtasındaki *Kan*'la başlayan birçok yer ve su isimleri Kanglılarla ilgilidir. Kazak, Özbek ve Kırgız Türkleri arasındaki pek çok boy da Kanglılarla ilgilidir (Yorulmaz, 2012, s. 15). Mehmet Hazar'a göre, Kanlı/Kanglı, günümüzde Orta Asya'da Buhara ile Talas arasında halen var olan bir Türk boyudur (Hazar, 2008, s. 28). Kırgız Secerelerine göre, Üç Kol'dan biri olan İçkilik (Merkez) Uruk içerisinde

büyük bir kol *Kandı* (Kanglı, Kanlı) adını taşımaktadır. Bu kolun ise alt dalları şunlardır: Kara Kandı, Sarı Kandı, Umam Kandı, Çon Aka, Oroktamga, Üç-Ok, Karanayman, Alaşan, Türkmen, Uygur, Şaran (Omorov, 2008, s. 62). Bu alt dallardaki Kara ve Sarı Kandı, Üç-Ok, Alaşan, Türkmen adlarının Dede Korkut Hikâyeleri'ni çağrıştırdığını belirtmiştik (Eyüboğlu, 2019, s. 346).

Orta Asya Türk tarihi konusunda değerli çalışmaları olan, arkeolog Alkey Margulan, Orta Asya'da, sahrada söylenen anlatıların gelişip yayılmasının Sak, Hun, Kanlı devrinden başladığını söyleyerek, Güney Kazakistan'da yaşayan Kanlılar arasında günümüze kadar aynı efsanelerin anlatıldığını örnekleriyle göstermiştir. Margulan, tarihi kaynaklara göre Hun, Üysün, Kanlıların kurduğu Jetisuv (Yedisu), İle (İli), Şu (Çu), Talas ırmakları boyunca bulunan Tüymekent, Tas Ahır, Kızıl Kaynar gibi kent ve kalelerin günümüzde de yerinin korunduğundan bahsederek bu kentlerle ilgili efsaneler üzerinde durmuştur (Margulan, 1985, ss. 43, 62, 65'den aktaran Ospanaliyeva, 2011, s. 137).

Kang adının batıda Hazar Denizi'nden doğuda Moğolistan'a kadar oldukça geniş bir alanda kullanıldığı, ancak daha ziyade Batı Türklüğü ve Sir Derya bölgesindeki *Kanglılar/Kangarlar/Kang-kü* ile ilgili olduğu görülmektedir ki, bu durum *Kang* adının bir zamanlar neredeyse bütün göçebe Türkler için kullanılan genel bir ad olmasından kaynaklanıyor olmalıdır. Tarihi süreç içerisinde, özellikle Sir Derya bölgesinde *Kan/Kanlı/Kang/Kanglı* adının devamlılığı görülmektedir. Bilindiği gibi *Oğuz*, başlangıçta "*kabile*" anlamındaydı ve Türk kabileleri için kullanılıyordu. Orta Asya bozkırlarında bir araya gelen kabileler *Oğuz* adı altında anılmış, tarihi süreç içerisinde bu ad sadece *Sir Derya Oğuz Yabgu Devleti*'ni ifade edecek şekilde anlam daralmasına uğrayarak bir etnik ad haline gelmiştir. Böylece aslında "*Kanglı Kabilesi*" anlamına gelen "*Kanglı Oğuz*" ifadesi de, tarihi süreç içerisinde anlam değişmelerine uğrayarak, 15.-16. yüzyılda yazıya geçirilen Dede Korkut Kitabı'nda sıkça geçen "*Kanlı Oğuz*" ifadesine yansımıştır. Dede Korkut'ta Oğuzların "*Kanlı*" olarak adlandırılması, *Oğuz-Kanglı* bağının bir yansımasıdır (Eyüboğlu, 2019, s. 347).

Eski Türk tarihi ve kültürü alanında birçok esere imza atmış olan İbrahim Kafesoğlu, Sogd bölgesi halkının atalarının, ihtimal Alp Er Tunga'nın hükümdarlık ettiği eski Kang-kü halkı olduğunu ifade etmiştir (Kafesoğlu, 2012, s. 51). Alkey Margulan'a göre, Korkut tarihi bir şahsiyet, 7.-8. yüzyıllarda hüküm süren Oğuz Han'ın çağdaşı olup, tarihi şecerelere göre Oğuz da Korkut da Kanlı ulusundan gelmektedir. 7.-10. yüzyıllar

arasında Sirderya boyunu yurt edinen Kanlılar, aynı zamanda *Kanlı-Kıpçak*, ya da *Oğuz-Kıpçak* şeklinde de adlandırılmaktadır. Onların tarihi başkentleri Sirderya kıyılarında bulunan *Janakent* (Yeni Kent) idi (Margulan, 2000, ss. 130-131).

Emel Esin'e göre, 9. yüzyıldan itibaren İslam yazarları, Sasani kaynaklarına dayanarak, *Turan* ve *Kang* (*Kanha*) bölgesini *Türkistan* ile eşanlamlı saymışlar, Avesta'daki *Turalara Tur* demişler ve *Tur* adlı efsanevi kişinin torununu Türkler olarak bilmişlerdir. *Avesta*'daki Fransyan, 9. yüzyıl Müslüman yazarlarının (Mas'udi, Tabari) eserlerinde Frasyab veya Afrasyab adını almış ve Türk hakanı olarak tanıtılmıştır. Afrasyab, 11. yüzyıl metinlerinde Türkçe adı olan *Alp-er-tonga* olarak tanıtılmış ve kızı, o devirde bir hükümdar oğunu sayılan su kuşlarından, Kaz adını almıştır. Kaşgarlı Mahmud, *Alp-er-tonga* ve *Kaz* hakkında, destan parçaları kaydetmiştir (Esin, 1978, s. 28).

Türk kültürü, Türk halkbilimi konusunda değerli araştırmaları olan Yaşar Kalafat'a göre, Kengeres Türkleri; Kengeres, Kanglı-Kıpçak ve Peçenek Türk boylarını içine alan bir topluluk olup, topluluğun içinde Karluk ve Oğuz Türkleri de vardır. Alp Er Tunga ve Oğuz destanları, bu Türk boylarının müşterek destanları olup, Sir Derya Vadisi'ndeki Sakalar'ın devamı olarak kurulan Kengeres'de, Oğuz destanları ve Dede Korkut Hikâyeleri'nin bilinmesi pek tabiidir (Kalafat, 2007, ss. 226-230).

Faruk Sümer, tanınmış Arapça sözlükleri ve hadis kitaplarında *Kantura oğulları* adının Türkleri veya bir Türk elini ifade ettiğinin söylendiğini ve bunlar hakkında ünlü sahabe Azerbaycan fatihi Huzeyfe b. El-Yeman'dan bir hadisin rivayet edildiğini söylemiştir (Sümer, 1959, s. 400). Eski hadis kitaplarında ve tanınmış Arapça sözlüklerde Kan-Tura oğullarının Türkler ve onlardan bir kavim olduğu söylenmiştir (Sümer, 1972, s. 412). Bazı Araplar, Türklerin Hz. İbrahim'in *Kantura* adlı cariyesinin neslinden geldiğine inanıyorlardı. Bir kayda göre ise Hz. İbrahim, Türk hakanının kızı *Kantura* ile evlenmiş. Bu sebeple olsa gerek ki, bazı Arap kaynaklarında Türklere *Benu Kantura* (*Kantura oğulları*) da denilmektedir (Danişmend, 1959, s. 139 vd.'dan aktaran Baykara, 2002, ss. 279-308).

821 yılında, Ötüken'deki Uygur Kağanlığı'nı ziyaret eden Temim İbn Bahr, *Kantura* adı ile ilgili olarak bir rivayet anlatmaktadır:

“Huzur içinde olsun ki İbrahim (Abraham), Sarah ölene kadar (Tekvin 20-1) başka hiçbir kadınla evlenmedi. Ancak onun ölümünden sonra, Arap kökenli *Kantura* (Tekvin 25, 1) bint Maktür adlı bir kadınla evlendi. Horasan'da bir yere yerleşene dek yolculuk ettiler ve orada çoğaldılar ve bu

ad altında (?) kendilerine direnenlere boyun eğdirdiler. Öyküleri, Nuh Peygamberin oğlu olan Yafes'in Kazar adlı oğlunun kulağına kadar geldi. Onların yanına giderek antlaşma yaptılar ve birbirlerinden kız alıp vermeye başladılar. Bazıları onlarla birlikte kaldı. Bazıları ise ülkelerine geri döndüler” (Sağır, 2006, s. 10).

Temim İbn Bahr'ın aktardığı bu rivayette; Kazar, bir Türk boyu olan Hazarları/Kazarları belirtmektedir; Yafes, sonradan Oğuznamelerdeki rivayetlerde görölen Türk'ün atası, Nuh Peygamberin oğlu Yafes'tir; Horasan, Orta Asya'daki Arap yönetimindeki bölgelerin genel adıydı. Anlaşılan Milattan Önceki ve Milat sıralarında bu bölgede yaşayan Kang-chü/Kang-kü/Kanglılar/Kangarlar'ın hatıraları, aradan beş-altı yüzyıl geçtikten sonra Kantura/Kanturaoğulları adıyla bu bölgede destanlaşmış, hikâyeleşmiş ve bu rivayetlere yansımıştır. 821 yılında dahi bu anlatının oldukça efsaneleşmiş bir görünüme sahip olması tarihi eskiliğine vurgu yapmaktadır. Burada yer alan tarihi olaylar, Oğuzlar'ın ataları olarak nitelendirebileceğimiz İskit-Sakalar ve Kanglıların İnan ile olan mücadelesi, yani *Şehname*'de adı geçen İnan-Turan mücadelesi ve Türklerin efsanevi hükümdarı Afrasiyab ile ilgilidir. Böylece Kan Turalı adının çok eski bir destan-rivayet geleneğine sahip olduğu görölmektedir. Bu rivayetler, Dede Korkut'taki Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu'nun en eski varyantının bir yansımasıdır. Demek ki, Kantura adı, 9. yüzyılda da, oldukça efsaneleşmiş bir şekilde yaşıyordu (Eyüboğlu, 2019, s. 359).

11. yüzyılda, Kaşgarlı Mahmud'un ilk büyük Türkçe sözlük olan *Divanü Lügat-it-Türk* eserinde, *qang*, “Kaz sesi” olarak geçmektedir: “*gaz qang etti: Kaz böylesi bir ses (kaz sesi) çıkarttı. Buna benzeyen herhangi bir sesi anlatmak için de kullanılabilir bir yansımadır*” (Kâşgarlı Mahmüd, 2005, s. 397). *Divanü Lügat-it-Türk*'teki *qaz* maddesine göre ise, *kaz*, Afrasiyab'ın kızının adıydı ki, Kazvin kentinin kurucusuydu. Bu kentin adının kök-biçimi Kaz oynı: Kaz'ın oyun alanı'dır, çünkü bu kız orada yaşar ve oyun oynarmış. Bu nedenle bazı Türkler Kazvin'i Türk ülkesinin sınırları içinde kabul edermiş, aynı zamanda Kum kenti de sınırlar içinde sayılmış, çünkü *kum* sözcüğü Türkçe olup *kum* demektir. Afrasiyab'ın bu kızı o bölgeye sık sık gider ve oralarda avlanırmış, geri kalan Türkler sınırın Merv'den başladığını kabul edermiş, çünkü Kaz'ın babası Tonga Alp Er, yani Afrasiyab, Tamhurat'ın kentin iç kalesini yaptırmıştı üç yüz yıl sonra Merv kentini inşa etmiş. Bazıları Baykend'den başlayarak bütün Maverainnehir'i Türk ülkesinin bir parçası sayarmış ki, Baykend, Buhara'ya yakın olup, Afrasiyab'ın kızı Kaz'ın kocası Siyavuş bu kentte öldürölmüş. Baykend'den başlayarak bütün Maverainnehir'in Türk ülkesinin parçası

olduğunun kanıtı buradaki kentlerin adıdır ki, (Semerkant=Semiz Kend, Taşkend, Öz kend, Tunkend) adları Türkçe olan kentleri Türkler kurmuş ve bu adları vermiş, ancak Farsiler sayıca çoğalınca bu kentler Acem kenti gibi kabul edilmiş (Kâşgarlı Mahmûd, 2005, s. 419).

Divanü Lügat-it-Türk'te Kaşgarlı Mahmud'un yaşadığı 11. yüzyılda bile oldukça efsaneleşmiş bazı rivayetler, tarihi olayların efsanevi kalıntıları bulunmaktadır ki, *Kang* adının *Kaz*'ın sesi ile ilişkilendirilmesi ilginç ve dikkat çekicidir. Burada belirtilen coğrafya, tarihi *Kangar/Kanglı/Kang-kü* Devleti'nin coğrafyasının bir kısmını oluşturmaktadır. Üstelik *Kaz*'ın Afrasiyab'ın kızı olarak belirtilmesi, Afrasiyab'ın ise Tonga Alp Er (Alp Er Tonga) olduğunun söylenmesi; bütün bunlar *Kaz* ile *Kanglılar* arasındaki tarihi bağın destani-efsanevi yansımalarıdır. Dede Korkut Kitabı'nda *Oğuz beyleri* için birçok yerde "*kanlı Oğuz/kanlı Oğuz beyleri*" ifadesi kullanılmaktadır ki, "*Kanlı Oğuz*" ifadesi aslında *Kanglılar* (*Kangarlar*)'dan *Oğuzlar*'a geçiş döneminin de bir kalıntısıdır (Eyüboğlu, 2019, ss. 350-351).

İlhanlı veziri Reşideddin'in eski Türk tarihi konusunda da önemli bilgiler içeren değerli eseri *Camiu't-Tevarih*'e göre *Oğuz Han*, bütün Çin'i, Maçin diyarını ve *Nenkiyas*'ı ele geçirmiş, oralardan pek çok mal ve ganimet alıp kendi yurdu olan *Türkistan*'a dönerek *Ortag* ve *Alatag*'a inmişti ki, *Almalık* yakınlarında *Turgunlutag* ve *Turganlutag* çok yüksek ve başdöndürücü iki dağ olup, *Turgan* ve *Turgun* ise bu dağlarda biten iki çeşit otu, dağlar bu otlara göre adlandırılmışlardı (Togan, 1982, s. 21). Burada geçen bu yer adları, tarihi *Almalık* kenti yakınlarında, yani günümüzde *Kazakistan*'ın güney ve güneydoğu bölgesine vurgu yapmakta, *Turgunlutag*, *Turganlutag*, *Turgun*, *Turgan* adlarının kökünde de *Tur* sözcüğü bulunmaktadır. Bu bakımdan bu rivayetler *Oğuz Han*'ın kendi yurdunu ve *Oğuz Han*'ı, tarihi rivayetlerdeki *Tur* kavmi ve *Turan* Eli ile de ilişkilendirmektedir (Eyüboğlu, 2019, s. 359).

Camiu't-Tevarih'e göre, bir kavim, düşmanları yağma edip ganimet alındığında, hayvanlar bunları taşımak için yetişemediğinden *Kanklılar* yapmışlardı. Bundan önce tekerlek yoktu, ilk arabayı da onlar yapmışlardı. Levazım, ağırlık ve olcayları bunun üzerine koyarak taşımışlardı ki, *Oğuz Han*, bundan dolayı onlara *Kanklı* (*Arabalı*) adını vermişti. *Talas*, *Sayram* ve o tarafların askerleri, *Oğuz*'un ülkesinde dikbaşlılık göstermişler, *Oğuz*, onların üzerine yürüyüp yenmiş, *Talas* ve *Sayram*'dan başlayıp *Maveraünnehir*, *Buhara* ve *Horezm*'e kadar ele geçirmişti. *Oğuz Han* ve ordusu, çeşitli yerleri fethettikten sonra *Hazar* *Derbend*'i sınırına geldiklerinde *Yuşu Hoca*, oğlu *Kara-sülük*'e bir öneri de bulunmuş ve yüz kadar atlıyı yurda geri göndermeyi teklif etmiş, *Kara-Sülük* de bunu *Oğuz*

Han'a arzetmiş, Oğuz Han da bu teklifi uygun bulmuştu. Bunun üzerine Oğuz Han, yüz *Kanlı* atlısını bu işle görevlendirmişti. *Kanlılar*'ın başında Barmakluk osun Billig vardı. Yüz Kanlı atlısı bu önemli işle görevlendirilip, bütün hazine ve zahirelerini onlara vererek kağnılarla göndermişti. Oğuz, onlara ev, hazine ve uğrukunu kendisi dönünceye kadar koruyup kollamalarını emretmişti. Oğuz Han, dünyanın birçok yerini fethettikten sonra kendi yurduna döneceği sırada, yoldan geri gönderdiği Kanlılar ve Uygurlar, Oğuz Han'ı karşılamak üzere dokuz günlük yola çıkıp, ona armağanlar sunmuşlardı (Togan, 1982, ss. 17-49).

Camiu't-Tevarih'de, *Kanlı* adının geemesinden sonra, Oğuz Han'ın Talas, Sayram, Maverünnehir, Buhara, Horezm'i ele geçirdiğinin belirtilmesi, Kanlı adı ile Kanlılar/Kangarlar'ın kastedildiğini göstermektedir. Bu fethedilen yerler de tarihi olarak Kanlıların (Kang-k) hakimiyetinde olan yerlerdi. Oğuz Han, kendi yurdunu koruması için Kanlıları görevlendirmiştir ki, Kanlılar ile Oğuz Han'ın yurdunun da aynı olduğu anlaşılmaktadır. Aynı Oğuznamede Kanlılar ve Uygurlar, Oğuz Han'ın yakınları ancak birbirinden ayrı iki kavim olarak geçmektedir (Eyüboğlu, 2019, ss. 347-348).

Hive hanı, aynı zamanda tarihi Eblgazi Bahadır Han'ın önemli eseri *şecere-i Terakime*'ye göre, Oğuz Han, Tatar Han'la savaşmış ve onu yenmiş, askerinin hissesine o kadar çok ganimet ve mal dşmştu ki, yüklemeye hayvanı az gelmişti. İyi, akıllı bir insan düşünüp arabayı yapmış, ondan görerek herkes araba yapıp, ganimetlerini yükleyip dönmüşler, arabaya da *kank* adını koymuşlardı. Ondan önce arabanın adı da kendisi de yoktu. Arabaya, hareket edince kank yapıp ses çıkardığı için *kank* demişlerdi. Onu yapan kişiye *Kanklı* demişlerdi, bütün Kanklı ili o kişinin çocuklarıydı (Eblgazi Bahadır Han, 1974, s. 30).

Türkmen varyantında, Treli Beğ Boyu'nda adı geçen Gannalı Goca, Dede Korkut Kitabı'ndaki Kanlı Koca olup, Treli Beğ de Dede Korkut Kitabı'ndaki Kan Turalı'dır. Bu boyda, Milattan nce Orta Asya coğrafyasındaki, Kanlılar/Kangarlar/Kang-k (Kanlı Koca ve oğlu Kan Turalı), Tarban/Turan (Tırabuzan/Tarabozan) ve Sarmatlar (Sermest Han) gibi Türk boylarının ve çeşitli devletlerin tarihi hatıralarının destanlaşmış-hikyeleşmiş bir yansıması anlatılmaktadır. *Kan Turalı (Treli Beğ)*, Milattan nce Sir Derya boylarında ve Maverünnehir'de hüküm süren Kanlılar (Kang-k)'ın bir hatırası, ihtimal kurucu ataları veya en parlak hkmdarlarıdır; *Tarabozan*, Orhun Yazıtları'nda bu bölge için kullanılan Kengü Tarban'ın adında bulunan *Tarban* ile ilgilidir; Tarabozan'ın Hanı'nın gönderdiği *Sermest Han* ise tarihteki Sarmatlar'ın bir hatırasıdır; yani burada

Kanglılar/Kangarlar, Maveraünnehir'deki kentler ile Sarmatlar arasındaki tarihi ilişkilerin destani yansımaları söz konusudur; demek ki Kanglılar/Kangarlar, diğer Türk kabilelerinden kız almış, müttefik olmuş, belki de bağımsızlıklarını ilan etmişler, Maveraünnehir'deki kentler ve Sarmatlar ile savaşmışlardır (Eyüboğlu, 2019, s. 360).

Kan Turalı/Han Turalı, "Turan Eli'nin, Tur kavminin, Tur'ların hanı" demektir. Babasının adının Kanlı Koca olması, tarihi olarak Kangarlar/Kanglılar/Kang-kü ve öncesinde İskit-Sakalar ile olan bağının bir ifadesidir. Dede Korkut'taki Kan Turalı, Batı Türkleri'nin ünlü efsanevi hükümdarı Alp Er Tonga yani Afrasyab'dır ki, İran-Turan mücadelesinde adı geçen tarihi, destani, efsanevi Tur/Turan kahramanıdır (Eyüboğlu, 2019, s. 360).

Kanlı Koca ve Kan Turalı adları, aslında bu destanın eskiliğinin de bir yansımasıdır. *Kanglı/Kanlı* adı, Batı Türkistan'daki Milat ve öncesi döneme ait Kanglılar'dan/Kangarlar'dan/Kang-kü'den geldiği gibi, *Turalı* adı da aynı dönemlerdeki Tur/Turan ile ilgilidir. Destanla ilgili anlatıların henüz 9. yüzyılda bir seyahatnameye yansımaya kadar yaygın olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim o dönemde Türklerin adı Arap kaynaklarında *Kanturaoğulları* olarak belirtilmiştir ki, bunların hepsi aynı hatıralarla ilgilidir.

Mehmet Çeribaş'a göre, Dede Korkut'ta kafir kadın özel adlarından sadece *Selcen Hatun* adı geçmekte olup, bu ad da tıpkı diğer düşmanların adları gibi Türkçedir. Selcen Hatun, ruhsal ve fiziki bakımdan Türk kadın tiplerine benzer şekilde anlatılmaktadır (Çeribaş, 2011, ss. 200-201). Mehmet Çeribaş'ın bu tespitleri önemlidir. Böylece Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu'nun tarihi alt tabakasında Türk boylarının arasındaki bir mücadelenin yansımalarının yer aldığı daha iyi anlaşılmaktadır. Destanda Kan Turalı'nın, kızı ile evlendiği ancak savaşmak zorunda kaldığı Tırabuzan Tekürü ve Tırabuzan yer adı da aslında Türklerle ilgilidir.

Dede Korkut'taki savaşçı kadın karakterler, özellikle Banu Çiçek, Selcen Hatun gibi tipler; anaerkil devirlerin bir kalıntısı olan, alp tipinde, savaşçı, iyi at binen, ok atan, güreşen kadınlar olup, eski Türk yaşamının ve destan geleneğinin bir yansıması olarak, İskit-Saka Türkleriyle de ilişkili olan *Amazon kadın tipidir* ve kökleri binlerce yıl öncesine, anaerkil devirlere, eski Türk kültür bölgelerine, İskit/Sakalara-Hunlara uzanmaktadır. Eski Türklerde kadınlar toplumda önemli bir yere sahipti, erkekler gibi ata biner, ok atar, hükümdarın yaşı küçükse veya bir sefere çıkmışsa, onun adına ülkeyi yönetebilirdi, aile mirasından pay alırdı, mülkiyet hakları vardı

(Eyüboğlu, 2021, s. 113). Bu bakımdan Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu'ndaki Kan Turalı'nın eği Selcen Hatun eski yiğit, alp Türk kızı tipindedir. Kan Turalı, destanda babasına özelliklerini belirttiği, aradığı kız tipini Selcen Hatun'da bulmuştur.

Türkmen varyantında, Törelı Beğ Boyu'nda, Gannalı Goca ve oğlu Törelı Beğ, İç Oğuzda yaşamaktadır. Salacan'ın babası Yemrelı boyuna hanlık eden Er Han ise batıda Daş Oğuzda yaşamaktadır, fakat burada yer kesin olarak tarif edilmemiştir. Törelı Bey ve Salacan beraberindekilerle birlikte İç Oğuza doğru giderken bunu haber alan Tarabozan Hanı (Dede Korkut Kitabı'nda Tırabuzan), onları tutsak almak üzere, Sermest Han liderliğinde 600 atlı göndermiştir (Erdem, 1998, s. 173). Burada Salacan'ın babası Yemrelı boyuna hanlık eden Er Han'ın Daş Oğuz'da yaşaması, onun da aslında bir Oğuz/Türk beyi olduğunu göstermektedir. Yani aslında burada da eski Türkler arasındaki bir evlilik bağı ve birçok kez benzerleri görülmüş bir mücadele söz konusudur. Kan Turalı gibi Selecen Hatun'un da aslında Oğuzlar'dan/Türkler'den olduğu görülmektedir.

Aslında, Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu'nun en eski şeklinde, kahramanın, bağımsızlığını ilan ederek yeni bir devlet kurması veya tahta çıktığı devletine parlak bir dönem yaşatması ve onun başka bir devletle olan ilişkileri ağrılıkta olup, evlilik teması bu kadar ön planda değildi; ancak bu anlatı, zaman içerisinde destani özelliğinin zayıflaması, oldukça hikâyeleşmesi ve mahallileşmesi sonucu, aşk teması da ön plana çıkarak bir kahramanlık ve aşk hikâyesi görünümüne bürünmüştür ki, bu durum sonraki devirlerin bir ürünüdür; hikâyeyi anlatan ozanlar, tarihi süreç içerisinde, toplumsal yaşamdaki değişiklikleri, destanları önünde icra ettikleri izleyicileri, devrin popüler kültürünü de göz önünde bulundurarak, hikâyedeki aşk temasını ön plana çıkarmışlardır. Aynı durum Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu için de geçerlidir (Eyüboğlu, 2019, s. 360).

Dede Korkut'la ilgili değerli çalışmaları bulunan Ali Duymaz'a göre, Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu'nun elde mevcut tek sözlü rivayeti Çovdur Türkmenlerinden derlenen *Törelı Beğ* anlatısı olduğu gibi, *Kangıvay Mergen* adında bir Tuva destanında da çok silik de olsa Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu'nun bazı izleri dikkati çekmektedir. Bu destanın baş kahramanı *Kangıvay Mergen*'in oğlunun adı *Han Türü*'dür. Acaba Kanlı Koca ile Kangıvay Mergen ve Kan Turalı ile Han Türü arasında bir ilgi kurulabilir mi? Bunu söylemek için yeni araştırmalar gereklidir (Duymaz, 1999, ss. 376-377). Ali Duymaz'ın bu tespiti oldukça değerlidir. Buradaki *Mergen* adı ile ilgili bazı araştırmalarımız olduğunu belirtelim. Bizce büyük olasılıkla bu iki destanın alt tabakasında da tarihi bir ilişki vardır. Yani aynı

anlatı tarihi süreç içerisinde farklı Türk boyları tarafından taşınarak varyantlaşmış ve farklı destanları meydana getirmiştir. Burada babalarının ve kahramanların adları olan; *Kangıvay* ile *Kanglı* adları; *Türü* ile *Törelî/Turalı* adları arasındaki benzerlik dikkat çekicidir. Bütün bunlar Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu'nun tarihi köklerinin eskiliğinin bir yansımasıdır.

Mehmet Aça'ya göre, Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu'nda, Kan Turalı, ailesinin tüm itirazlarına rağmen, her şeyi göze alarak hiç görmediği Selcen Hatun'a ulaşmak için zorlu yola çıkmıştır. Kahramani evlilik teması üzerine kurulmuş olan bu boy arkaik destan özelliği taşımaktadır (Aça, 2000, ss. 17-18'den aktaran Duran, 2012, s. 128). Dolayısıyla Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu'nun arkaik destan özelliği göstermesi de onun tarihi eskiliğinin bir yansımasıdır.

Tuğba Akkoyun Koç'a göre, Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu'nda, Kan Turalı'nın "*altunlu kettan bezi*" dikkat çekicidir. Çıplak bir adam beline sardığı bu bezle düşünüldüğünde antik Roma/Yunan heykellerine benzemektedir. Peçesini açınca kadar Selcan için onlardan farkı yoktur. Peçeyi açınca ise fark ortaya çıkar, Selcan kendinden geçer gibi olur (Akkoyun Koç, 2020, s. 114). Roma döneminde iç çamaşır yerine kullanılan, yaygın olarak ketenden yapılan ve *Subligaculum* adı verilen, bir peştemalın basitçe katlanmasından oluşan, Türkçe karşılığı "*alttaki küçük bağlama*" anlamına gelen bir giysi bele sarılırdı. At sırtında uzun yolculuklar gerçekleştiren süvariler, sporcular, gladyatörler, işçiler ve köleler bu subligaculumu giyerlerdi (Tandoğan, 2016'dan aktaran Akkoyun Koç, 2020, s. 114). Tuğba Akkoyun Koç'a göre, Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu'nda, Tekfur, Kan Turalı'yı kendilerine benzeyen bir şekle sokmakla işe girişmiş ve Kan Turalı, bir *gladyatör* gibi meydana sürülmüştür. Eski Romalıların özellikle mahkumları cezalandırmak için kullandıkları *Damnatio ad bestias* olarak bilinen bir uygulama vardı. Bu işkenceli öldürme biçiminin Eski Roma'dan da önceye dayandığı tarihçi Justin'in aktardığı bir olayda görülmektedir. Bu öldürme biçimiyle ilgili pek çok mozaik ve resim vardır. Kan Turalı'nın da benzer bir mücadele içine sokulduğu gerek içerik gerek giysi açısından vakaların uyumlu olduğu görülmektedir (Akkoyun Koç, 2020, s. 114). Tuğba Akkoyun Koç'un bu tespitleri değerlidir.

Yazıcıoğlu Oğuznamesi'nde Kanlı Koca-oğlu Kanturalı "*arlanıla boğasın buğrasın küreşçisin öldüren*" (Gökyay, 1973, s. CLXII) olarak tanıtılmıştır ki, Pertev Naili Boratav'a göre, buradan anlaşıldığına göre, Topkapı Oğuznamesi'ne yansıyan başka bir varyantta, Kan Turalı, Selcan Hatun'u almak için bir de kafir beyinin pehlivanı ile savaşmıştır (Boratav, 1958, s. 56). Yani Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu'nun *Yazıcıoğlu*

*Oğuznamesi'*ne yansıyan bir varyantında, Kan Turalı, üç hayvanın yanında bir de güreşçi ile güreşmiştir. Bu bakımdan Kan Turalı, bir gladyatöre de benzemektedir. Eski devirlerde gladyatörler belki de sanıldığından daha yaygın olabilir. Kan Turalı'nın hayvanlarla mücadele şeklinin antik Roma/Yunan heykellerine benzemesi, antik Roma dövüşlerini ve gladyatörleri andırması destanın eski bir tarihe ait olmasının bir yansıması olsa gerektir. Antik Roma ve Yunan kaynakları ve heykelleri bunları tasvir ederek günümüze ulaştırmıştır. Bu türlü dövüşler büyük olasılıkla diğer pek çok millette de vardı. Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu'nda aslında düşman taraf, yani Selcen Hatun'un ailesi de Türk'tür, yani destanda Türkler arasında bir iç çekişmenin yansımaları yer almaktadır ki, bu bakımdan bu türlü dövüşlerin eski Türkler arasında da olduğu söylenebilir. İnsan ruhu her yerde aynıdır, kahramanlık her millette takdir edilir ve her millet, tarihinin erken devirlerinde, kentleşmenin az olduğu ve doğayla içli dışlı yaşadıkları dönemlerde, çevrede dolaşan ve tehlike arz eden aslan, kaplan, leopar, kurt, ayı, kartal, timsah vb. yırtıcı hayvanlarla mücadele etmek zorunda kalmışlardır. Özellikle İskit/Saka ve Hun (Hsiungnu/Xiongnu) dönemlerine ait çeşitli eşyalardaki yırtıcı hayvanların mücadelelerine yer veren süslemeler de dikkat çekicidir.

3) Alt Tabaka: Göktürk-Türgiş Tabakası

Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu'nun bir alt tabakası Göktürk-Türgiş dönemiyle ilgilidir.

Vasiliy Vladimiroviç Barthold (Barthold, 2004, s. 39), Fuad Köprülü (Köprülü, 1976, ss. 13-14), Bahaeddin Ögel (Ögel, 1971, ss. 57, 68), Faruk Sümer (Sümer, 1972, ss. X, 24-25; Sümer, 2007, s. 325), Ahmet Bican Ercilasun (Ercilasun, 2002, s. 32; Ercilasun, 2015, s. 17), Ahmet Taşağıl (Taşağıl, 2013, s. 42; Taşağıl, 2015, ss. 24-29), Hüseyin Salman (Salman, 1998, ss. 85-86; Salman, 2002, ss. 412-420) gibi önde gelen araştırmacılar ve daha çok sayıda araştırmacı, Batı Göktürkleri'ni oluşturan *On-Oklar/Türgişler*'in, *Sir Derya Oğuzları*'nın ataları olduğu konusunda görüş birliği içerisinde oldukları. Biz de aynı görüşte olduğumuzu dile getirmiştik (Eyüboğlu, 2019, s. 103).

Eski Türk tarihi, özellikle Türgişler konusundaki değerli çalışmalarıyla bilinen Hüseyin Salman'a göre, Orta Asya'da kuzey yönünde Sir Derya (Seyhun) boyunca göç eden *on kabile* (On-Ok), 8. yüzyıldan 11. yüzyıla kadar üç asır boyunca nüfus bakımından çoğalmış ve 11. yüzyılda 22 boy, 14. yüzyılda 24 boy ulaşımıştır. Yazıtların ve Çin kaynaklarının *On-Okları* böylece 24 *Oğuz* boyu olarak ortaya çıkmıştır (Salman, 2002, ss. 412-

420). Eski Türk tarihi, özellikle Gök-Türkler konusundaki önemli eserleriyle bilinen Ahmet Taşağıl'a göre, Batı Göktürk ülkesinde, bugünkü Kırgızistan ve Kazakistan topraklarında 634'ten sonra *On Ok* organizasyonu ve boy gruplaşması ortaya çıkmış, bu organizasyon daha sonra *Türgiş* adını almış ve *Oğuzların* alt yapısını oluşturmuş, 766'dan sonra ise *Batı Oğuzları* diye tanınmıştır. Selçuklu ve Osmanlı Devletlerini kuran *Oğuz Türkleri* bunlardır (Taşağıl, 2013, s. 42). Selçuklu ve Osmanlı devletlerini kuran, bugün Türkiye, Azerbaycan, Türkmenistan ve Balkan Türklerinin ve Kazak, Özbek, Kırgız, Karakalpak boyları içerisinde yer alan *Oğuz* unsurlarının ataları olan *Sir Derya Oğuz Yabgu Devleti*, kısaca *Sir Derya Oğuzları*, *Batı Gök-Türk* ve *Türgişlerin* devamıdır. Bu nedenle *Oğuzların* destani hatıraları olan Dede Korkut Hikâyeleri'nin tarihini, *Batı Göktürklerinde-Türgişlerde* ve onların ataları olan *İskit/Saka*, *Hun*, *Kanglı/Kangar*, *Usun/Vusun*, *Batı Hunları* arasında aramak gereklidir (Eyüboğlu, 2019, ss. 106-107).

Gök-Türk tarihi ve Oğuz tarihi konusunda önemli çalışmalar yapmış araştırmacılar, *Oğuzlar*'ın yüzyıllardır batıda *Sir Derya-Tanrı Dağları-Altaylar* bölgesinde yaşayan ve *Batı Göktürkleri*'ni oluşturan *On-Oklar*'dan geldiği konusunda görüş birliği içerisinde. *Türgişler*'i ve öncesinde *Batı Göktürkleri*'ni oluşturan *On-Ok* Türkleri ise, tarihin en eski zamanlarından beri bu bölgede yaşamakta olan *İskit/Saka*, *Hun*, *Kanglı/Kangar*, *Usun/Vusun*, *Batı Hunları* gibi Türk topluluklarının birleşmesiyle oluşmuş, tarihi süreç içerisinde doğu Türklerinden yeni katılımlar da olmuş, Göktürkler döneminde *On-Ok/On kabile* ve *Türgişler* döneminde *Sarı Türgiş/Kara Türgiş* adlarıyla tanınmış, daha sonra ise yine doğu Türklerinden de katılımlar olmuş, böylece tarihi süreç içerisinde bütün bu boylar *Oğuz* kabile federasyonu olarak birleşmiş, kaynaşmış ve *Sir Derya Oğuz Yabgu Devleti*'ni oluşturmuştur. Dede Korkut'taki Dirse Han oğlu Boğaç Han, Kanlı Koca oğlu Kan Turalı, Kazılık Koca oğlu Yigenek, Uşun Koca oğlu Segrek, hep bu tarihi dönemlerin ve kaynaşmaların bir yansımasıdır. *On-oklar/Türgişler*'in *Sarı* ve *Kara Türgişler* olarak adlandırılan beşer boydan oluşan ikili yapılanması Dede Korkut'a *İç Oğuz* ve *Dış Oğuz* olarak yansımıştır. *On-Oklar/Türgişler*, ilerleyen dönemlerde Doğu Türkleri'nden de gelen katılımlarla birlikte *Sir Derya Oğuz Yabgu Devleti*'ni ve 24 *Oğuz* boyunu oluşturmuşlardır. Dede Korkut'un tarihini tam olarak değerlendirebilmek için *İskit/Saka-Hun-Kanglı/Kangar-Usun-Batı Hunları*'ndan *Batı Göktürkleri*'ne-*Türgişler*'e, *Türgişler*'den *Oğuzlar*'a giden süreci anlamak önemlidir (Eyüboğlu, 2019, ss. 102-103).

Türk dili, edebiyatı ve Dede Korkut alanında önemli araştırmaları olan, bu alanda öncü çalışmalarıyla önemli bir yere sahip olan Ahmet Bican

Ercilasun, Salur Kazan'ın tarihi kişiliğini Türkiş hükümdarı Su-lu Kağan (716-738) olarak tespit etmiş ve bununla ilgili olarak önemli değerlendirmelerde bulunmuştu (Ercilasun, 2000, s. 158; Ercilasun, 2002, s. 33; Ercilasun, 2004, s. 126). Biz de Ahmet Bican Ercilasun'un bu tespitlerine katılmış ve bazı eklemelerde bulunmuşuk (Eyüboğlu, 2019, ss. 426-445). Yaptığımız araştırmalar ve incelemeler sonucunda, Dede Korkut'ta önemli bir yere sahip olan, destanın başkahramanı Salur Kazan/Kazan tipinde en eskisi tarihin derinliklerine uzanan birçok tarihi-destani-efsanevi-mitolojik tabaka bulunduğunu, Dede Korkut'taki Salur Kazan/Kazan tipinin önemli bir tarihi tabakasının Kara Türkiş Devleti'nin kurucu hükümdarı Su-lu Kağan (716-738) ile ilgili olduğunu tespit etmiştik (Eyüboğlu, 2019, ss. 444-445). Dede Korkut'ta önemli bir yeri olan, standaki en üst yönetici konumundaki Bayındır Han tipinde birçok tarihi-destani-efsanevi-mitolojik tabaka vardır. Dede Korkut'taki Bayındır Han tipinin önemli bir tarihi tabakasının 2. (Doğu) Gök-Türk Devleti hükümdarı Bilge Kağan (716-734) ile ilgili olduğunu tespit etmiştik (Eyüboğlu, 2019, s. 273). Dede Korkut'un önemli bir tarihi tabakasının Göktürk-Türkiş dönemiyle ilgili olduğu anlaşılmaktadır. Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu'nda da bu tabakanın da bulunduğu söylenebilir.

4) Alt Tabaka: Oğuz Tabakası

Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu'nun bir alt tabakası Oğuz dönemiyle ilgilidir. Destanın Oğuz tabakasında; Oğuz etnikleşmesi gerçekleşmiş, Oğuz Eli, Oğuzlar vb. unsurlar yaygınlık kazanmış, destanın bu varyantı Oğuzlar arasında yayılmıştır. Bunun sonucunda zamanla bu destan bir Oğuz destanı haline gelmiştir.

Korkutbilimle ilgili değerli araştırmaları olan Avelbek Konıratbayev, Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu'nun esas çekirdeğinin Doğu'da, yani Orta Asya'da doğmuş olması gerektiğini dile getirmiştir (Konıratbayev, 2000, s. 159). Avelbek Konıratbayev'e göre *Selcen* sözcüğünün kökü, *Seyilhan* (Sayın Han) halkının adına dayanmaktadır. Sarı kaftanlı Selcen Hatun, Kafkasya'ya gelip yerleşen Sarı (Sir) Türkleri (Ersarı Türkmenleri)'nin sembolüdür. Sayın Han halkı, eskiden Sirderya bölgesinde yaşardı. Avelbek Konıratbayev, Sarı kaftanlı Selcen Hatun'un bir Selçuk kızı olduğunu, *Sarı* renginin ise Doğu Türkleri'nin sembolü olduğunu belirtmiştir (Konıratbayev, 2000, ss. 159, 166).

Korkutbilimle ilgili olarak değerli araştırmaları bulunan İsa Özkan'a göre, 15. yüzyıldaki Akkoyunlu-Trabzon Rum Devleti ilişkilerinin aynı çağda menkabevi bir hal alarak Dede Korkut Kitabı'na geçmesinin mümkün

olamayacağı açıktır. Kanlı Koca Oğlu Turalı Boyu'nun *Törelî Beğ* adındaki Türkmen varyantının tespiti de bu boyun Türkistan'da Oğuzların eski yurtlarında ortaya çıkmış bir destan olduğunu kanıtlamaktadır. Dede Korkut Kitabı'ndaki *Trabzon* adının iğreti olarak esere sonradan eklendiği açıktır. Kanlı sözü, bir etnonimdir ve Kank/Kenk Türk boyuna mensubiyeti ifade etmektedir. Bu destan muhtemelen Sır suyu boyundaki Oğuzlara komşu ve akraba olarak yaşayan Kanlı Türklerinden, Koca adlı veya unvanlı bir kişinin Han olan oğlu Kanturalı'nın başından geçen maceralar etrafında ortaya çıkmıştır. Destanın çekirdeğindeki olayları Oğuz Kağan Destanı'nın Uygur rivayetinde tekerlekli arabayı icat eden ve Oğuz'un beyleri arasında bulunan Kanglı Bey ve Kanglılara kadar götürmek mümkündür (Özkan, 1997, ss. 274-275). İsa Özkan'ın bu tespitleri oldukça değerlidir. Böylece Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu'nun tarihi alt tabakasının Orta Asya'da olduğu daha iyi anlaşılmaktadır.

Ali Duymaz'a göre, Kanlı Koca Oğlu Turalı Boyu da tıpkı diğer Dede Korkut boyları gibi, Türk destan geleneği içinde belirli süreçlerden geçmiş, önce 9. ve 10. yüzyıllarda Sırderya boylarındaki yaşamı yansıtmış, daha sonra ise Azerbaycan ve Doğu Anadolu coğrafyasındaki yeni şartlara adapte edilmiştir (Duymaz, 1999, s. 381).

5) Alt Tabaka: Diğer Değerlendirmeler

Bazı tarihi kaynaklarda Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu ile ilgili bilgiler vardır. Kanlı Koca-oğlu Kanturalı, *Yazıcıoğlu Oğuznamesi*'nde şöyle anlatılmıştır:

“Kalın Oğuz ellerinden kalkup varan, kırk yiğidin yanına salan, kanlu kafir ellerine aşan, kaynar akar mal (?) ırmakların geçen, garıphk ellere gafil düşen, arslanla boğasın buğrasın küreşçisin öldüren, otuz dokuz yiğidin kanın alan, adlu Oğuzda ad koyan, Saru Donlu Salcan kadını alan, Kanlı Koca-oğlu Kanturalı” (Gökyay, 1973, s. CLXII).

Yazıcıoğlu Oğuznamesi'ndeki Kan Turalı'nın bu tanıtımı birçok bakımdan Dede Korkut Kitabı'ndaki Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu'nu hatırlatmaktadır.

Türk halkbilimi ve halk edebiyatı konusunda önde gelen kişilerden biri olan, bu alanda hazırladığı değerli eserleriyle bilinen Pertev Naili Boratav'a göre, *Topkapı Oğuznamesi*'nde Kan Turalı hakkındaki parçadaki iki olay, Dede Korkut Kitabı'ndaki Kan Turalı Boyu'nun farklı bir varyantı olduğunu işaret etmektedir: 1) Dede Korkut Kitabı'nda, Kan Turalı, Trabzon kentinde, Selcan Hatun'u almak için koşulan şartları yerine getirmek üzere

arşlan, boğa ve buğra ile savaşmış, ancak Oğuznamedeki parçada geçen greşiyi yenmekten ibaret dördüncü bir sınavdan bahsedilmemiştir. Buradan anlaşıldığına göre, Topkapı Oğuznamesi'ne yansıyan başka bir varyantta, Kan Turalı'nın Selcan Hatun'u almak için bir de kafir beyinin pehlivanı ile savaşmıştır. 2) Dede Korkut Kitabı'nda, Kan Turalı'nın otuz dokuz yiğidin kanını almasından söz edilmemiştir. *Topkapı Oğuznamesi'*ndeki bu ifade, Kan Turalı'nın arkadaşlarının kafirler tarafından öldürüldüğünü anlatan farklı bir varyantın varlığına işarettir. Pertev Naili Boratav, belki burada, Kan Turalı'dan önce kız uğruna ölen 32 yiğitin intikamının kastedilmiş olabileceğini belirtmiş veya *Kitab-ı Diyarbekriyye'*de anlatılan, Tur-Ali Bey'in Duharlı aşireti beyinin intikamını almak için yaptığı akınla ilgili bir rivayetin izi olabilir mi diye sorgulamıştır (Boratav, 1958, s. 56).

Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'nda, tutsaklıktan kurtulan Bamsı Beyrek, daha sonra Bayburt Hisarı'na gidip otuz dokuz yiğidini kurtarmıştı ki, Topkapı Oğuznamesi'ndeki Kan Turalı parçasına belki bu hikâyeden bir karışma olmuş olabilir. Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu'ndaki bazı bölümler Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'nu çağrıştırmaktadır (Eyüboğlu, 2019, ss. 351-352). *Yazıcıoğlu Oğuznamesi'*nde, aslında Kan Turalı'nın otuz dokuz yiğidinin kanını alması, ihtimal, kendisi ile birlikte kırk yiğit oldukları düşünüldüğünde, kendisi dışında öldürülen otuz dokuz yiğidinin kanını, yani intikamını alması olabilir. Kan Turalı'nın kırk yiğidi yanına alması, otuz dokuz yiğidinin kanını alması bölümleri Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'yla ilgili görünmektedir. Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu ile Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'nun kökü aynı olup, bu iki destan aslında aynı destanın tarihi süreç içerisinde farklılaşmış iki ayrı varyantıdır.

Birçok değerli araştırmacı ve biz, eser ve çalışmalarımızda Dede Korkut'un birçok tarihi bağlarını ortaya koymuştuk: Dede Korkut Destanları'nın en eski arkaik bazı varyantları M.. 3. binyıla ait *Sümer* metinlerinde (Seydimbek, 2000, ss. 50, 59-60; meroğlu, 2002, ss. 73, 80-81; Sultanzade, 2010, ss. 480-483; Gezenfergızı, 2016, ss. 652-654; Eyüboğlu, 2019, ss. 310-311, 769-771) ve M.. 1. binyıla ait antik ağ *Grek* metinlerinde (Baydur, 1951, ss. 27-28; Boratav, 1958, s. 32; Boratav, 2012, ss. 61-65; Jirmunskiy, 1961, ss. 616-618; Ergin, 1989, s. 57; Kaya, 1995, ss. 87-93; şen, 2003, ss. 602-609; Sina, 2004, ss. 225-233; Abdulla, 2015, ss. 27-30, 120-121, 182-183, 209-212, 256-266, 271-274, 297-298, 336; Merhan, 2016, s. 947; Eyüboğlu, 2019, ss. 212-213, 244-245, 287-288, 311-313, 470-473) yer almaktadır; Dede Korkut, birçok anlatının oluşmasına

kaynaklık etmiştir ve birçok destan, hikâye, efsane ve masal ile ilişkilidir. *Alpamış* (Paksoy, 1985, ss. 620-622; Ergin, 1989, ss. 50-51; Kaya, 1995, ss. 87-93; Tural, 2000, ss. XXI-XXII; Nısanbayev, 2000, s. 7; Konıratbayev, 2000, s. 156; Gülensoy, 2004, ss. 81-82; Fedakar, 2004, ss. 136-141; Bahadırova, 2005, ss. 114-120; Üçüncü, 2006, ss. 24, 52-53, 66-67; Eyüboğlu, 2019, ss. 203-210), *Kozı Körpeş Bayan Sulu* (Avezov, 1997, s. 99; Aça, 2002, s. 16; Eyüboğlu, 2019, ss. 210-211), *Koroğlu* (Tural ve Nurmehmet, 1999, ss. XXVII-XXVIII; Eyüboğlu, 2019, s. 375), *Oğuz Kağan* (Sümer, 1959, ss. 363-368; Gökyay, 1973, s. CLIII, Ercilasun, 1994, ss. 82-84, 87; Sakaoğlu, 1998, s. X; Genç, 2000, ss. 169-170; Eyüboğlu, 2019, ss. 122-126, 282-284, 381-383), *Kublandı/Koblandı* (Gökyay, 1973, ss. CVIII-CX; Eyüboğlu, 2019, s. 422), *Ak Köbek* (Ercilasun, 1994, s. 82; Duymaz, 1996, ss. 49-57; Eyüboğlu, 2019, ss. 422-423) gibi birçok destan Dede Korkut'la yakından ilişkilidir; Dede Korkut'taki *Kanlı Koca*, *Uşun Koca*, *Duha Koca* vb. kişilerin adları eski Türk tarihindeki *Kanglı* (Gökyay, 1973, s. CX; Togan, 1982, s. 124; Özkan, 1997, ss. 274-275; Margulan, 2000, ss. 130-131; Kalafat, 2007, ss. 226-230; Eyüboğlu, 2019, ss. 344-351, 351-360), *Usun* (Togan, 1982, s. 124; Gökyay, 1973, ss. 329, CLVIII-CLIX, CLXXVI; Eyüboğlu, 2019, s. 330-332, 446-449, 480-482), *Daha* (Eyüboğlu, 2019, ss. 297-317, 328-329) gibi eski Türk boylarının adlarıyla ilgilidir; Dede Korkut'taki Salur Kazan'ın Aruz ve Emen ile mücadelesi ile Çin kaynağı *Kiu T'ang-şu* ve *T'ang-şu*'daki Türgiş hükümdarı Su-lu Kağan (716-738)'ın iki beyi tarafından öldürülmesi olayları ve konuyla ilgili bazı kişilerin adları (*Ulaş* ile *U-çe-le*; *Toymaduk* ile *Tonyukuk*; *Dundar* ile *Tu-mo-tu/Du-mo-du* vb.) arasında büyük bir benzerlik vardır (Ercilasun, 2000, ss. 158-159; Ercilasun, 2002, ss. 30-33; Ercilasun, 2004, s. 126; Eyüboğlu, 2019, ss. 387-445); Dede Korkut'taki Bayındır Han ve Salur Kazan arasındaki akrabalık ilişkisi (Bayındır Han'ın kızı ile Salur Kazan'ın evli olması ve Bayındır Han'ın oğlu ile Salur Kazan'ın kızının evli olması) bire bir aynı şekilde *Kül Tigin Yazıtı*'nda 2. (*Doğu*) *Gök-Türk Devleti hükümdarı Bilge Kağan (716-734)* ile Türgiş hükümdarı Su-lu Kağan (716-738) arasında da vardır (Eyüboğlu, 2019, ss. 255-275, 362-364, 387-445; Eyüboğlu, 2022b, ss. 219-224); *Camıu't-Tevarih, Şecere-i Terakime* ve *Kitab-ı Diyarbekriyye*'de yer alan Oğuz şecerelerindeki birçok kişi (*Oğuz Han, Kün Han, Dib Yavkuy, Kuzı Yavı, Kayı İnal Han, Köl Erki, Tuman Han, Kayı Yavkuy* vb.) ve dönem, modern tarih bilgileriyle karşılaştırıldığında, Türk tarihindeki birçok kişi ve dönem ile bire bir örtüşmektedir (Sümer, 1959, s. 360; Togan, 1982, ss. 118-125, 132-137; Gökyay, 1973, s. XL; Ercilasun, 2002, ss. 26-28; Eyüboğlu, 2019, ss. 118-166); Dede Korkut'ta geçen *Karadağlar, Aladağlar, Kazılık Dağı,*

Demirkapı, Amıt Suyu, Gökçe Deniz, Kara Dere vb. başta olmak üzere birçok yer adı eski Türklerin yaşadığı coğrafya ile örtüşmektedir; Dede Korkut'ta geçen birçok maddi-manevi kültür ürünleri Türk tarihindeki örnekleriyle bire bir aynıdır. Bütün bunlar ve daha birçok unsur Dede Korkut'un tarihi bağlarının oldukça güçlü olduğunu göstermektedir.

Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu'nda ve Kan Turalı ve Selcen Hatun tiplerinde Türk tarihine paralel olarak uzanan birçok tarihi tabaka bulunmaktadır: En eskisi Türk destan geleneğinin başlangıcına ve en eski Türk destanına kadar uzanan en alt tabaka (Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu ile ortak); onun üstünde İskit/Saka-Kanlı-Usun-Hun dönemine uzanan tabaka (Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu ile ortak); onun üstünde Göktürk-Türgiş dönemine uzanan tabaka; onun üstünde Oğuz dönemine uzanan tabaka; onun üstünde en üst tabaka. Bütün bu tarihi dönemler Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu'nu ve Kan Turalı ve Selcen Hatun tiplerini şekillendirmiştir.

Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu'nun *Törelı Beğ* adlı bir Türkmenistan varyantının olması, diğer Orta Asya Türk destanları ile benzerlikleri, bu boyun tarihi köklerinin Oğuzlar'ın, Hazar'ın batısına, Anadolu-Azerbaycan'a göçlerinden daha önceye, henüz Orta Asya'da buldukları 10.-11. yüzyıllardan daha eski bir tarihe ait olduğunu göstermektedir:

Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu'nun Türkmenistan'da *Törelı Beğ* adlı bir varyantı vardır (Erdem, 1998, ss. 72-73; Erdem, 2005, s. 161). Melek Erdem'e göre, Dede Korkut Kitabı'ndaki Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu ile Türkmen varyantındaki *Törelı Beğ* Boyu temelde denktir. Aralarındaki bazı farklılıklar ise şunlardır: Dede Korkut Kitabı'nda Kan Turalı istediği gibi bir kız bulamayınca babası ararken, Türkmen varyantında ise babasının teklifiyle, *Törelı Beğ* istediği gibi bir kız bulmak için kendisi yola çıkar; Dede Korkut Kitabı'nda Kanlı Koca kız ararken Tırabuzan'a gelir ve Tırabuzan tekürünün kızının methini duyar. Türkmen varyantında ise yer belirtilmemiştir, kızı *Törelı Beğ*'in kendisi arar bulur ve onunla yarışır, güreşir ve onu yener ve sözleşirler; Dede Korkut Kitabı'nda kız Tırabuzan tekürünün kızı iken, Türkmen varyantında ise kız Yemreli hanı Er Han'ın kızı Salacandır; Dede Korkut Kitabı'nda kız almak için aslan, boğa ve buğrayla (deve), Türkmen varyantında ise boğa, aslan ve ner (deve) ile güreşmek gerekmektedir. Yani hayvanlar aynı olup, sadece sıralaması farklıdır; Dede Korkut Kitabı'nda şartları Kanlı Koca öğrenip evine döner ve oğluna bildirirken, Türkmen varyantında ise *Törelı Beğ* evine dönüp, Er Han'ın kızını istediğini söyledikten sonra Gannalı Goca dört yaşlıyla birlikte

Er Han'ın baş nökerine konu olur ve şartları orada öğrenir; Türkmen varyantında, Dede Korkut Kitabı'ndan farklı olarak Gannalı Goca, gitmemesi için oğlunu ikna etmeye çalışır; Dede Korkut Kitabı'nda gidilen yer kafir ülkesi iken, Türkmen varyantında ise Er Han'ın memleketidir; Dede Korkut Kitabı'nda Oğuz'da yüzü örtülü dört yiğit olduğundan söz edilirken, Türkmen varyantında ise bu bilgi yoktur, ancak, Törelî Beğ'in nikaplı (örtülü) dolaştığı anlaşılmaktadır; Dede Korkut Kitabı'nda kopuz çalındığı belirtilirken, Türkmen varyantında ise saz çalındığı belirtilir; Dede Korkut Kitabı'nda yer alan dini hususlar, Türkmen varyantında yoktur; Dede Korkut Kitabı'nda Kan Turalı, tekürden kızını vermesini ister, tekür kabul etse de kızın kardeşi aslanla da döğüşmesi gerektiğini söylerken, Türkmen varyantında ise Törelî Beğ'in kendisi aslanı da koyuvermelerini söyler; Dede Korkut Kitabı'nda Kan Turalı teküre tekrar kızını vermesini söyler, fakat yine tekürün oğlu deveyle de güreşmesi gerektiğini söylerken, Türkmen varyantında ise Törelî Beğ neri (deve) de koyuvermelerini kendisi söyler; Türkmen varyantında adı güzel Muhammed'e salavat getirme yoktur; Dede Korkut Kitabı'nda ozanın yilteme çalması, Türkmen varyantında yoktur. Türkmen varyantında Er Han, kızı Törelî Beğ'e verirken kırk yiğide de kırk cariye verir. Türkmen varyantında İç Oğuz'a doğru yola çıkılır; Türkmen varyantında Tarabozan hanı Sermest Han'ı 600 askerle Salacan ve kırk cariyesini esir etmeleri için üzerlerine gönderir; Dede Korkut Kitabı'nda Selcen kendi sevenlerinin gelmelerinden korkar, tekür kızını verdiği pişmanlık duyar, bu nedenle asker gönderirken, Türkmen varyantında ise Tarabozan hanının askerleridir; Türkmen varyantında Törelî Beğ'in iki rekât namaz kılması ve adı güzel Muhammed'e salavat getirmesi söz konusu değildir. Dede Korkut Kitabı'nda Selcen tek başına düşmanı önüne katıp kovalar ve Kan Turalı'nın anne-babasına haber verir ve geri döndükten sonra, atı vurulan Kan Turalı'yı kendi atına alarak kurtarıırken, Türkmen varyantında ise onlar savaşırken, onları aramakta olan Oğuz yiğitleri onlara yetişir ve düşmanı yenerler; Dede Korkut Kitabı'nda Kan Turalı'nın, Selcen'in yaptıklarından dolayı övüneceğini düşünerek onu öldürmek istemesi ve böylece gelişen olaylar, Türkmen varyantında yoktur (Erdem, 1998, ss. 269-277).

Türk destanları ile ilgili değerli çalışmaları bulunan Naciye Yıldız'a göre, Türkmen varyantındaki *Törelî Beğ* adlı hikâyeye, yazmalardaki Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu ile hemen hemen aynıdır; ancak, Kan Turalı'nın eşi Selcen Hatun, Trabzon tekürünün kızı iken, Törelî Beğ'deki Sulujan, Salurların hanının kızıdır; Trabzon teküründen veya tekürlerinden hiç bahsedilmez (Yıldız, 2000, s. 363).

Elmira Adilbekova'ya göre, Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu'nda olduğu gibi, *Koblandı Batır Destanı*'nda da kahraman düşman kızı ile evlenmektedir. Kahramanların, gerek evlenecekleri kızları seçmeleri, gerekse de seçtikleri kızların nitelikleri büyük bir benzerlik göstermektedir (Adilbekova, 2016, s. 53). Salahaddin Bekki'ye göre, Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu'nda, Kan Turalı'nın Selcen Hatun'u almak için verdiği mücadele, *Maaday-Kara Destanı*'nda Kgdey-Mergen'in Ay-Kağan'ın kızı Altın-Küskü için verdiği mücadeleyle büyük oranda örtüşmektedir (Bekki, 2016, s. 279).

Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu'nda geçen birçok yer adı bu boyun tarihini Oğuzlar'ın Anadolu-Azerbaycan'a glerinden daha önceye, henüz Orta Asya'da buldukları 10.-11. yüzyıllardan daha eski bir tarihe götürmektedir:

Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu'nda *Arku Beli Ala Dağ*'ın adı geçmektedir (Gökyay, 1973, ss. 88, 90, 96) Dede Korkut Kitabı'nda *Arku* olarak geçen yer adı daima *Ala Dağ* ile birlikte geçmektedir (Gökyay, 1973, s. 332). Tarihte Orta Asya'da *Argu* olarak bilinen önemli bir bölge vardır: 8. yüzyıla ait, Turfan yakınılarındaki Hoo harabelerinde bulunan Uygurca yazılmış bir Mani metninde, Karluk Devleti'nin kuruluşu ile ilgili satırlarda, "*(e)riğ Türk ulus, argu, tlas / Kgn içi-nte.yme yokarı kodı / ilger kir atı iştilmiş yme / küsi sorulmuş kutluğ ulus / (asker Türk milleti, Argu, Talas / vadisi içinde, Ve yukarı-aşağı / ileri-geri adı duyulmuş ve. / şöhreti sorulmuş şanlı ulus)*" ifadesinde ve "*yme (altun argu / ... (ul)us Kasu hanı ordu (ve asil argu / ... milleti Kasu hanı, Ordu)*" ifadesinde *Argu*'nun adı geçmektedir. Metinde, Karluk hükümdarı, iğil beyi Arslan İl-tirgk (Alp Tarhan Beg)'e aynı zamanda *Altun Arđu* halkının ve *Kaşa* şehrinin de Hanı deniyordu, ayrıca o, iğil ve Ordu şehirlerinin de hkmdarıydı ve "*(bütün) Türklerin başı ve büyüğü*" anlamına gelen "*Uluğ Trkdn Praşdanki*" olarak da tanıtılmıştır. Arslan İl-tirgk, Talas (Taraz) ve Argu sahalarında ve Yedisu vadilerinde, yani Karluklar'a ait olan arazi üzerinde hükümdarlık yapmıştı, Uygur hükümdarı İl-tutmiş (759-780)'ın ağdaşıydı (Gabain, 1950, s. 374). 11. yüzyılda Kaşgarlı Mahmud, bu coğrafı alanı "*argu. İki dağ arası. Buradan hareketle Tiraz (Talas) ile Balasagun arasındaki ülkeye argu denir, çünkü bu bölge iki dağ arasındadır*" şeklinde açıklamıştır (Kaşgarlı Mahmud, 2005, s. 148). Arku Bil veya Arku Mil adı Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu'nda sıkça geçmektedir (Duymaz, 1999, s. 379). Bu durum destanın ve Kanglı coğrafyasının bir yansıması olsa gerektir. *Aladağlar*, Orta Asya'da Tanrı Dağları'nın büyük bir kolunu oluşturan dağlardır, Tanrı Dağları'nın kuzey ve batı kolunda yer alırlar. Bu bölgede *Aladağlar* adını

taşıyan ve Tanrı Dağları'nın bir bölümünü oluşturan birçok dağ sırası vardır. Dede Korkut'ta geçen *Ala Dağ*, Orta Asya'da bugün de aynı adı taşıyan dağlardır. *Arku Beli Ala Dağ* ifadesinden tarihi olarak *Argu* beli olan, bugünkü Kazakistan-Kırgızistan sınırları boyunca uzanan ve *Karadağlar* ile kesişen *Talas* ve *Kırgız Aladağları* (ve *İli Aladağları* ile *Yedisu (Cungar) Aladağları*) kastedilmiştir. Bu bölge tarih boyunca Saka, Kanlı, Usun, Batı Hun, Batı Göktürk ve Türgişlerin merkez bölgelerinden biri olmuştur.

Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu da dahil olmak üzere Dede Korkut Kitabı'nda *Kara Dağ*'ın/*Kara Dağlar*'ın adı on bir boyda geçmektedir (Gökyay, 1973, s. 236). Dede Korkut Kitabı 'nda (Gökyay, 1973, s. 335) bu dağların adı, Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy ve Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'nda *Karacuk* olarak da geçmektedir. Dede Korkut'ta adı geçen *Karadağ/Karaçuk*, Türklerin/Oğuzların anayurdu Orta Asya'da, Sir Derya boylarında uzanan *Karadağlar (Karataş)*'dir: Kaşgarlı Mahmud'un Oğuz şehri olarak belirttiği *Karaçuk*, esere göre hem Fârâb şehrinin hem de Oğuz ülkesinin adıydı (Sümer, 1972, ss. 34, 38). Aybek ed-Devadari (ö:1336), 1310 yılında tamamladığı, içerisinde *Ulu Han Ata Bitiği*'nin özetini verdiği *Dürerü't-Tican ve Gurerü Tevarihi'z-Zaman* adlı eserinde Türkler arasındaki *Kara Dağ* hakkındaki birçok rivayeti aktarmıştır. Buna göre Türklerin atası Ulu Ay Ata ve Ulu Ay Ana, Ulu *Kara Dağ*'daki büyük bir mağarada yaşam bulmuş ve onlardan zamanla Türkler türemiştir (Demir, 2017, ss. 73-89). Timur'un zafernamelerinde bu dağın adı geçmektedir. Bu kayıda göre *Karaçuk*, engin bozkıra hakim bir mevkideydi ve bozkır oradan gözetleniyordu. Timur ikinci defa Toktamış üzerine giderken buradan geçmişti. Şecere-i Terakime'deki Türkmen rivayetleri arasında Oğuzların yurdu olarak *Kazgurd* ile birlikte *Karaçuk*'tan bahsedilmiştir (Sümer, 1972, s. 35). Günümüzde Kazakistan'da Sir Derya Irmağı'na paralel bir şekilde uzanan *Kara Tav* sıradağları Dede Korkut'taki "*karşı yatan Kara dağ*" yahut *Karacuk Dağ*'dır (Togan'dan aktaran Gökyay, 1973, ss. CIII-CIV). Dede Korkut'ta geçen *Karacuk* adı ile Oğuzlar'ın Sir-Derya boylarındaki ünlü sıradağları kastedilmiştir (Sümer, 1972, s. 384). Kazakistan'da Sir Derya'ya paralel bir şekilde uzanan *Karataş/Karadağlar*, Dede Korkut'taki ünlü *Kara Dağlar/Karaçuk*'dur (Eyüboğlu, 2019, s. 430). Dede Korkut'taki *Karacuk Çoban*'ın adındaki *Karacuk*, Orta Asya'da Sir Derya boyunca uzanan Oğuzların ünlü *Karadağlar*'ı ile ilgilidir. *Karadağlar*'ın bulunduğu Sir Derya bölgesi, Korkut efsanelerinde dünyanın merkezi olarak geçmektedir. *Karadağlar*, eski Türklerin Ulu Han Ata Bitiği kitabında ilk insanların, Türklerin atalarının ortaya çıktığı bölge olarak geçmektedir. *Karadağlar/Karacuk* bölgesinin Oğuzların/Türklerin hatıralarında önemli bir

yeri vardır (Eyüboğlu, 2021b, s. 139). Dede Korkut'ta on bir boyda adı geçen *Karadağ/Karaçuk*, Türklerin/Oğuzların anayurdu Orta Asya'da, Sir Derya boylarında uzanan nl *Karadağlar (Karataav)*'dir.

Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu da dahil olmak üzere Dede Korkut Kitabı'nda *Kazılık Dağı*'nın adı altı boyda geçmektedir (Gökyay, 1973, s. 336). Kırgızların *Manas Destanı*'nin devamı olan *Semetey Destanı*'nda Dede Korkut'un ve *Kazılık Dağı*'nin adları geçmektedir (Erdem, 1998, s. 317). Dede Korkut'ta adı geçen *Kazılık Dağı*, Türklerin/Oğuzların anayurdu Orta Asya'dadır: Zeki Velidi Togan, *Kazıgurt*'u Orta Asya'daki aynı adla bilinen dağ ve kasaba olarak belirttiikten sonra, Ahmed Yesevi'nin halifesi İsmail ve İshak Ata'ların *Kazıgurt*'a mensup olduğunu söylemiştir (Togan, 1982, s. 81). Orhan şaik Gökyay, *Kazılık Dağı*'nı, "*Taşkent'le Sayram arasında bir küçük dağ*" olarak belirtmiştir (Gökyay, 1973, s. 336). Faruk Sümer'e göre, gerek Azerbaycan, gerek Doğu Anadolu'da *Kazılık Dağı* adlı bir dağ, eski ve yeni kaynaklarda görülmemektedir. Bu dağın da Türkistan'da olması pek muhtemeldir. *Kazılık Dağı*'nin adı *Manas Destanı*'nda da bir yerde geçmektedir. *Kazıgurd*, Oğuzlar'ın yurtlarındaki ünlü dağlardan birisi olup, Sirderya boylarındaki *Karaçuk*, yani bugünkü *Karataav* sıra dağlarının bir kısmı olmalıdır (Sümer, 1959, ss. 366, 410). Alkey Margulan'a göre, Dede Korkut'ta geçen yerlerden *Kazılık* bugünkü Kazakistan'dadır. *Kazılık* adı, *Manas Destanı*'nda da vardır. Kazakistan'da, Çimkent ilinde, kutsal bir yer olarak grlen, *Kazıgurt Mağarası* vardır (Margulan, 2000, ss. 142-143). Saadettin Gömeç, *Kazılık Dağı*'nı bugünkü Türkistan'da, Güney Kazakistan bölgesinde küçük bir dağ, Tanrı Dağları'nın batıya doğru uzanan kollarından biri olarak belirtmiştir. *Manas Destanı*'nda da geçmesi bunu doğrular niteliktedir (Gömeç, 2009, s. 212). Türkmenistan varyantında, Dede Korkut Kitabı'nda bulunmayan Dışoğuzların Gever Hanlığına Karşı Kreşi Boyu'nda, Oğuzlar ile Gever Hanlığı arasındaki mücadelelerde, *Kazılık Hoca*, Gever Hanlığı'na vekil olarak gönderilmiştir (Erdem, 1998, s. 262). *Kazılık Koca*'nın adı, dolayısıyla *Kazılık* adı Türkmenistan varyantında da geçmektedir.

Dede Korkut'ta adı geçen nl *Kazılık Dağı*'nın, bugünkü Tanrı Dağları ve onun bir kolu olan Aladağlar ve Aladağlar'ın batıdaki en u noktası olan *Kazıgurt Dağı* olduğu anlaşılmaktadır. Orta Asya'da Türk toplulukları arasındaki çeşitli efsanelerde, dünyanın merkezi olarak *Sir Derya*'nın gösterilmesi, insanlığın ilk olarak *Karadağ*'da ortaya çıktığına inanılması, bu bölgede yer alan binlerce yıllık mağara ve arkeolojik materyallerin bulunması, tarihin en eski devirlerinde Türkler için bu bölgenin önemini ortaya koymaktadır. Günümüzde Kazakistan'da

Çimkent'in güneyi ile Özbekistan'ın başkenti Taşkent'in kuzeyi arasındaki, Kazakistan-Özbekistan sınır bölgesinde yer alan *Kazıgurt Dağı*, Tanrı Dağları'nın bir kolu olan *Aladağlar*'ın batıdaki uç noktasını oluşturmakta olup, bu dağ silsilesinin en eski adlarından birini yansıtıyor olmalıdır.

Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu ve Salur Kazan Tutsak Olup Oğlu Uruz Çıkardığı Boy'da *Trabuzan*'ın adı geçmektedir (Gökyay, 1973, s. 338). Bu yer adı, Türkmen varyantında Törelî Beğ (Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu)'de ise *Tarabozan* olarak geçmektedir (Erdem, 1998, s. 812). Akkoyunluların ve Karakoyunluların Trabzon Rum Devleti ile olan ilişkileri, Dede Korkut'un üst tarihi-coğrafyasına yansımıştır. Dede Korkut Kitabı'nda adı geçen *Trabuzan*, Türkmen varyantında adı geçen *Tarabozan*, Oğuzların anayurdu Orta Asya'dadır. Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu (Törelî Beğ Boyu)'nun alt tabakasının Milattan Önce Sir Derya bölgesinde devlet kuran Kanglılar/Kangarlar ile ilgili olduğunu söylemiştik (Eyüboğlu, 2019, ss. 344-360) ki, buradaki *Trabuzan/Tarabozan*, aslında *Kengeres/Kangaras/Kengü Tarban* bölgesiyle ilgilidir.

6) Üst Tabaka

Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu'nun en üst tabakası sonraki dönemlerle ilgilidir.

Eski Türklerin inanışları konusunda arkeolojik buluntular ve çeşitli kaynaklar olduğu gibi, bu konuda birçok araştırmacı tarafından da değerli çalışmalar yapılmıştır. Vasiliy Vladimiroviç Barthold (Barthold, 2004, s. 17), Wilhelm Radloff (Radloff, 1956, s. 3; Radloff, 2012, s. 15), Yusuf Ziya Yörükân (Yörükân, 2014, s. 11), Abdülkadir İnan (İnan, 1976, s. 8; İnan, 1986, s. 1), Jean Paul Roux (Roux, 2011, ss. 116-117), Peter Benjamin Golden (Golden, 2012, s. 21), Yaşar Çoruhlu (Çoruhlu, 2015, s. 17), Fuzuli Bayat (Bayat, 2006, s. 21) gibi çok sayıda önde gelen araştırmacı, eski Türklerin din ve inanışlarını *Şamanizm (Kamlık/Şamanlık)* olarak belirtmişlerdir. Eski Türkler *Kamlık/Şamanizm* inanışlarına, kültür ve medeniyetine sahiptiler.

Eski Türklerin ve atalarının; yaşadıkları coğrafyanın ve yaşamın bir ürünü olarak ortaya çıkan; tarihin derinliklerine uzanan; Natürizm, Animizm ve Totemizm ile harmanlanmış; atalar, gök, yer, dağ, ağaç, su, ateş vb. kültlerinin önemli bir yer tuttuğu; büyü, kehanet, fal vb. unsurların yer aldığı; tanrılar panteonunun bulunduğu; binlerce yıllık bir geçmişe sahip; Kamlık/Şamanizm inanışlarından, kültür ve medeniyetinden; aralarında ortaklıklar olmakla birlikte çok sayıda farklılığın olduğu; farklı bir coğrafya ve yaşamın ürünü olan; İslam inanışlarına, kültür ve medeniyetine geçişleri

ve bu süreçte yaşanan bazı değişimler ve dönüşümler, bunların insan yaşamına, inanışlarına, anlatılara ve tiplere etkileri; eski Türklerin yüzyıllar boyu süren ve hatta günümüzde bile devam eden, kimi zaman sancılı kimi zaman daha kolay gerçekleşen, tarihte ve günümüzdeki Türk toplumlarında farklı oranlarda ve etkilerde gerçekleşen, iki farklı kültür ve medeniyet arasındaki bu dönüşüm süreci, bütün Dede Korkut Boyları'nın üst tabakasının şekillenmesinde etkili olmuştur (Eyüboğlu, 2022, s. 77).

Korkutbilimle ilgili olarak değerli tespitleri bulunan Haluk Köroğlu, Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu'nun Kafkasya bölgesinde doğduğunu ileri sürmüştür (Konıratbayev, 2000, s. 159).

Bazı araştırmacılar Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu'na Akkoyunluların Trabzon Rum Devleti ile ilişkilerinin yansıdığını belirtmiş, ancak birçok araştırmacı destanın alt tabakasında böyle bir ilişkinin olamayacağını kanıtlarıyla açıklamışlardır:

Pertev Naili Boratav, Kan Turalı ile Akkoyunlu Tur Ali Bey'in aynı kişi olduğunu ileri sürmüştür (Boratav, 1958, s. 33). Ettore Rossi'ye göre, Trabzon tekürünün kızı ile evlenen Kan Turalı, Akkoyunlulardan Tur Ali Bey'dir. 1352 yılında, Tur Ali Bey'in oğlu Kutlu Bey, Trabzon İmparatoru 3. Aleksios'un kızkardeşi Maria Despina ile evlenmişti (Gökyay, 1973, ss. LIX-XVI; Ercilasun, 1994, s. 88). Komnenler'in Trabzon Devleti Osmanlılar tarafından tamamen fethedilene kadar, 14. yüzyıl ortalarından 15. yüzyıl ortasına kadar, çok sayıda Ak-koyunlu hanedanına mensup beyler ile Trabzon prensesleri arasında evlilikler gerçekleşmişti. Ettore Rossi'nin görüşünden yola çıkarak, Viktor Maksimoviç Jirmunskiy, bu destanın 14. yüzyıl ortalarında düzenlenmiş olduğunu ileri sürmüştür (Jirmunskiy, 1961, s. 615). Viktor Maksimoviç Jirmunskiy, Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu'nun kendilerini Bayındır Han'ın ve Tur Ali Bey'in torunları sayan Akkoyunlu Oğuzları arasında olduğunu ileri sürmüştür. Viktor Maksimoviç Jirmunskiy, bu hikâyede, Deli Dumrul Boyu'ndan farklı olarak, kaynağının Grek veya Batı-Avrupa olan bir evlenme efsanesinin olmadığını, kahramanların karılarını yiğitlikle elde etmeleri ve sihirli uykuya dalan sevgilisini kurtaran kızlar gibi ve benzer motiflerin Türk destan geleneğinde köklü olduğunu ve daha sonraki kahramanlık destanlarında sayısız benzerleri bulunabileceğini belirtmiştir (Gökyay, 1973, ss. LXII-LXIII).

Muammer Kemaloğlu'na göre, Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu'nda, konu edilen ve bir bölümü gayet açık bir şekilde anlatılmış olan olaylar, Akkoyunluların kurucu atalarından Tur Ali Bey'in, 1348 yılında Bayburt ve Erzincan beyleri ile yaptığı ittifak sonucunda topladığı orduyla

çıkması olduğu Trabzon Seferi ve oğlu Kutlu Bey ile Trabzon imparatoru III. Alexis'in kız kardeşi Maria'nın 1352 yılındaki izdivaçları olduğu anlaşılmaktadır. Destan boyunda bu ittifaktan ve Trabzon Seferi'nden hiç söz edilmemiş olup, yalnızca, Oğuz'da oğluna kız bulamayan Kanlı Koca (Tur Ali Bey)'nin, yanına aldığı "*ak sakallı pir kocalar*" ile kız aramak için Trabzon'a gittiğinden söz edilmiştir. Müellif, tam da burada birkaç kelime ile anlatmış olduğu Trabzon ziyaretiyle, anılan seferi destanda işlemiştir. Muammer Kemaloğlu'na göre, Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu'na konu edilen tarihi olayların oluşum tarihleri, 1348-1352 yıllarına karşılık gelmekte olup, tarihi kimlikleri belirlenmiş olan destan kahramanlarının o tarihlerde içerisinde buldukları Oğuz elleri ise Diyarbakır, Bayburt ve Erzincan'dır. Muammer Kemaloğlu, Kanlı Koca'nın tarihi kimliğini Tur Ali Bey, Kan Turalı'nın tarihi kimliğini Kutlu Bey olarak tespit etmiştir (Kemaloğlu, 2019, ss. 116-119).

Faruk Sümer, Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu'nda adı geçen Kan Turalı'nın Akkoyunlu beylerinden Tur Ali Beg olamayacağını şöyle açıklamıştır: 1) Dede Korkut'ta Azerbaycan, Doğu Anadolu veya Türkiye'nin herhangi bir yerinde yaşamış hükümdar, emir, kahraman vb. gibi tarihi kişilerden hiçbirinin adı, açık olarak geçmemektedir, bununla ilgili tek bir örnek görülmemektedir. 2) Akkoyunluların 14. yüzyılda Trabzon Rum Devleti ile olan ilişkileri hakkındaki hatıraları mevcut olup, bu da 15. yüzyılın ikinci yarısında Akkoyunlu ravilerine dayanılarak yazılmış, resmi Akkoyunlu tarihi *Kitab-ı Diyarbekriyye* vasıtasıyla bilinmektedir. Bu hatıra, Duharlı boybeyisi Yusuf Beg'in Trabzon Rum ordusu tarafından yenilip öldürülmesi, boy ve çoluk çocuğunun tutsak edilmesi nedeniyle Kutlu Beg'in Trabzon tekfurunun üzerine yürüyerek onu bozguna uğratıp, Duharlılar'ı kurtardığı ve tekfurun kızını tutsak ettiğinden ibarettir. Bu hatıranın da oldukça destanileşmiş olduğu görülmektedir ki, Kutlu Beg, 1352'de Trabzon Rum İmparatoru III. Aleksios'un kız kardeşi ile evlenmiş ve 1365'de kayınbiraderini Trabzon'da ziyaret etmişti. Akkoyunluların 14. yüzyıldaki Trabzon Rum Devleti ile olan ilişkilerine ait hatırası vardır ve bu hatıra, Kanturalı destanından her bakımdan farklıdır. *Kitab-ı Diyarbekriyye*'de Tur Ali Beg'in babasının adı Pehlivan Beg'dir, Dede Korkut'taki Kan Turalı'nınki ise Kanlı Koca'dır. Trabzon Rum İmparatorunun kız kardeşi ile evlenen Tur Ali Beg değil, onun oğlu Kutlu Beg'dir (Sümer, 1959, s. 399). Faruk Sümer'e göre, Kan Turalı'nın, Ettore Rossi'nin ileri sürdüğü gibi, Ak-Koyunlu Tur-Ali Beg ile kesinlikle ilgisi yoktur (Sümer, 1972, s. 413). Faruk Sümer'in bu tespitleri oldukça değerlidir. Faruk Sümer'in belirttiği gibi, Akkoyunluların ve Tur Ali Bey'in

hatıralarının Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu'nun tarihi alt tabakası ile hiçbir bağı ve ilgisi yoktur.

Adnan Sadık Erzi, Akkoyunlu Tur Ali Bey'in oğlu Kutlu Bey'in evliliği ile Kan Turalı arasında bir ilişki kurulamayacağını belirterek, Yazıcızade'nin *Tarih-i Al-i Selçuk*'undaki Korkut Hikâyeleri ile ilgili metinde Kan Turalı parçasından bahsedildiğini, bu metin Osman-oğlu Emir Süleyman'ı (Yıldırım Bayazıd'ın oğlu) öven cümleleri içerdiği için Dede Korkut Kitabı'nın 15. yüzyılın hemen başlarında tespit edildiğinin anlaşıldığını, böylece Kan Turalı'nın Salcan Hatun ile evlenmesi hikâyesinin en geç bu tarihlerde bilindiğinin anlaşıldığını; 15. yüzyılın sonlarına kadar yaşayan bir kimse ile ilgili herhangi bir tarihi olayın daha 15. yüzyılın ilk yarılarında, menkabevi bir nitelik alabilmesinin düşünölemeyeceğini söylemiştir (Erzi'den aktaran Gökyay, 1973, s. LXIII).

Ali Duymaz'a göre, Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu'nun elde mevcut tek sözlü rivayeti *Törelü Beğ* adıyla Çovdur Türkmenleri arasından derlenmiştir ki, bu derleme bile bu hikâyeyi sadece Akkoyunlu-Kommen tarihine bağlamayı olanaksız kılmaktadır. Üstelik *Kangıvay Mergen* adında bir Tuva destanında da çok silik de olsa bazı izler dikkati çekmektedir (Duymaz, 1999, s. 376). Ali Duymaz'a göre, tarihteki Akkoyunlu-Kommenler ilişkisindeki bazı olaylar ve isimlerle, Kanlı Koca Oğlu Turalı Boyu'nun uyuşması; Adnan Sadık Erzi ve Faruk Sümer'in de belirttiği üzere hem hikâyenin oluşması için gereken sürenin kısılalığı, hem bazı çelişkiler, hem de aynı konunun Walter Ruben'in de ifade ettiği üzere pek çok hikâyede işlenmesi nedeniyle, hikâyeyi bu tarihe bağlamak için yeterli değildir. Akkoyunlu tarihinden bazı izler bütün hikâyeler de olduğu gibi Kanlı Koca Oğlu Turalı Boyu'nda da olsa da bu hikâye, sadece Akkoyunlu tarihiyle açıklanamaz (Duymaz, 1999, s. 382).

Ali Öztürk'e göre, Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu'nda, Kan Turalı'nın Sarı Donlu Selcan Hatun ile evlenme olayını, tarihi yönden Akkoyunlu Tur Ali Bey'in oğlu Kutluğ Beğ ile Maria Despina'nın evlenmesine bağlamak, tarih ve destan yönünden mümkün değildir. Kutluğ Beğ 1389 yılında ölmüştü. Yazıcıoğlu Ali ise eserini II. Murad'ın ilk yıllarında, 1436'da yazmıştır. Yazıcıoğlu Ali, *Tarih-i al-i Selçuk* adlı eserinin önüne aldığı Oğuzname'de ise, "*Dokuz yiğidin kanını alan, adlı Oğuzda ad koyan Sarı Donlu Salçan Hatunu alan, Kanlı Kocaoğlu Kanturalı*" şeklinde tanıtılmıştır. Yazıcıoğlu Ali ile Kutluğ Bey arasında bir kuşak geçmiştir. Halk böyle olunca Kutluğ Bey devri olaylarının Yazıcıoğlu devrine kadar destanlaşması mümkün olamaz. Bu nedenle Akkoyunlular devri olaylarının izlerini Dede Korkut'ta aramak zorlamadan baka bir şey

değildir (Öztürk, 2012, s. 260). Ali Öztürk'ün bu tespitleri oldukça değerlidir.

Sonuç

Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu'nda ve Kan Turalı ve Selcen Hatun tiplerinde en eskisi tarihin derinliklerine uzanan birçok tarihi-destani-efsanevi-mitolojik tabaka bulunmaktadır. Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu'nda tarihi-coğrafi-edebi-kültürel olarak başlıca iki tabaka bulunmaktadır: *Alt Tabaka* ve *Üst Tabaka*. Alt Tabaka *En Eski Devirler Tabakası*, *İskit/Saka-Hun-Kanlı-Usun Tabakası*, *Göktürk-Türgiş Tabakası*, *Oğuz Tabakası*'ndan oluşmaktadır. Bütün bu tarihi dönemler Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu'nu ve Kan Turalı ve Selcen Hatun tiplerini şekillendirmiştir.

Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu'nun mitolojik-şamanistik kökleri olabilir. Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu ile Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'nun en alt tabakası aynıdır. Binlerce yıl öncesinden gelen eski büyük Türk destanı, tarihi süççeç içerisinde varyantlaşmış ve zamanla iki ayrı destan haline gelerek, farklı tarihi kahramanlara uyarlanarak, mevcut görünümlerine evrilmiştir.

Büyük olasılıkla Aral Gölü çevresinden Mezopotamya'ya göç etmiş olan, *Kiengi/Kiingi* ismiyle bilinen Sümerlerin bu adı *Kang/Keng* adının yazılı kaynaklarda tespit edilmiş en eski şekli olmalıdır. Eski Türk topluluklarının bir kısmı anayurt Orta Asya'da kalırken, bir kısmı da çeşitli nedenlerle başka yörelere göç etmişlerdir. Sumerler de en eski Türk göçlerinin örneklerinden biri olabilir. Sonradan Aral Gölü ve Sir Derya bölgesinde *Kanglılar/Kangarlar/Kengerler* ortaya çıkmıştır.

Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu'nun İskit/Saka-Hun-Kanlı-Usun dönemine uzanan bir alt tabakası vardır. Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu'nun alt tabakası *Kanglılar/Kangarlar/Kang-kü* ile ilgilidir. *Kan Turalı*'nın babasının adı *Kanlı Koca* tarihi süreç içerisinde; Milattan Önce İskitler/Sakalar, Milattan Önceki ve Milattan Sonraki birkaç yüz yılda Kanglılar/Kangarlar, daha sonra Peçenekler ve Kara Türgişler ile ilgili olmuştur. Dede Korkut'taki Kan Turalı, Batı Türkleri'nin ünlü efsanevi hükümdarı Alp Er Tonga yani Afrasyab, İran-Turan mücadelesinde adı geçen tarihi, destani, efsanevi Tur/Turan kahramanıdır.

Kang adının batıda Hazar Denizi'nden doğuda Moğolistan'a kadar oldukça geniş bir alanda kullanıldığı, ancak daha ziyade Batı Türklüğü ve Sir Derya bölgesindeki *Kanglılar/Kangarlar/Kang-kü* ile ilgili olduğu

görülmektedir. Tarihi süreç içerisinde, özellikle Sir Derya bölgesinde *Kan/Kanlı/Kang/Kanlı* adının devamlılığı görülmektedir.

821 yılında Ötüken'deki Uygur Kağanlığı'nı ziyaret eden Temim İbn Bahr'ın aktardığı *Kantura* adı ile ilgili rivayet Dede Korkut'taki Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu'nun en eski varyantının bir yansımasıdır.

Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu'nun bir alt tabakası Göktürk-Türgiş dönemiyle ilgilidir.

Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu'nun bir alt tabakası Oğuz dönemiyle ilgilidir. Destanın Oğuz tabakasında; Oğuz etnikleşmesi gerçekleşmiş, Oğuz Eli, Oğuzlar vb. unsurlar yaygınlık kazanmış, destanın bu varyantı Oğuzlar arasında yayılmıştır. Bunun sonucunda zamanla bu destan bir Oğuz destanı haline gelmiştir.

Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu'nun *Törelî Beğ* adlı bir Türkmenistan varyantının olması, boyda geçen birçok yer adı, diğer Orta Asya Türk destanları ile benzerlikleri, bu boyun tarihi köklerinin Oğuzlar'ın, Hazar'ın batısına, Anadolu-Azerbaycan'a göçlerinden daha önceye, henüz Orta Asya'da buldukları 10.-11. yüzyıllardan daha eski bir tarihe ait olduğunu göstermektedir.

Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu'nun en üst tabakası sonraki dönemlerle ilgilidir.

Kaynaklar

- Abdulla, K. (2015). *Mitten Yazıya veya Gizli Dede Korkut*. Akt. Ali Duymaz. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Aça, M. (2002). *Kazak Türklerinin Destanları ve Destancılık Geleneği*. Konya: Kömen Yayınları.
- Adilbekova, E. (2016). Dede Korkut Hikâyeleri ve Koblandı Batır Destanı Arasındaki Benzerlikler Hakkında Bazı Değerlendirmeler, *III. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kongresi "Dede Korkut ve Türk Dünyası" (Çeşme-İzmir, 19-23 Ekim 2015) Bildiriler Kitabı, 1. cilt*, edit. Metin Ekici vd. İzmir: Ege Üniversitesi. s. 47-55.
- Agacanov, S. G. (2015). *Oğuzlar*. Çev. Ekber N. Necef ve Ahmet Annaberdiyev. İstanbul: Selenge Yayınları.
- Akkoyun Koç, T. (2020). *Dede Korkut Hikâyelerinde Söylem Çözümlemesi Ve Kültürel Kimliğin Öğretimi*. Yayımlanmamış doktora tezi. Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Amanoğlu, E. K. (1999). Kişi Adlarında Eski İnançların İzleri: Dede Korkut, *Atatürk Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 11, s. 53-59.
- Aristov, N. A. (2014). *Türk Halklarının Etnik Yapısı*. İstanbul: Selenge Yayınları.

- Avezov, M. (1997). Kozi Körpeş-Bayan Sulu, akt. Zeyneş İsmail, Ahmet Güngör, *Bilig*, S. 5, s. 93-106.
- Bahadırova, S. (2005). Dede Korkut Kitabı ve Alpamış Destanı'nın Karakalpak Varyantı, akt. Pınar Dönmez Fedakar, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, C. V, S. 1, 113-120.
- Bahar, H. (1994). Türkistan'ın Coğrafi Konumu ve İlkçağ Kaynaklarına Göre Tarihi, *Selçuk Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 1, s. 233-244.
- Barthold, V. V. (2004). *Orta Asya Türk Tarihi -Dersleri-*. Ankara: Çağlar Yayınları.
- Bayat, F. (2006). *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Baydur, S. Y. (1951). Evripides'in Alkestis'i - Dede Korkut'un Deli Dumrul'u, *Türk Dili*, S. 1, s. 27-28.
- Baykara, T. (2002). Türklüğün En Eski Zamanları, *Türkler*, edit. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, C. 1. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları. s. 279-308.
- Bekki, S. (2016). Dedem Korkut Kitabı ile Altay Destanı Maaday-Kara Arasındaki Tarihi-Genetik Bağ, *III. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kongresi "Dede Korkut ve Türk Dünyası" (Çeşme-İzmir, 19-23 Ekim 2015) Bildiriler Kitabı, 1. cilt*, edit. Metin Ekici vd. İzmir: Ege Üniversitesi. s. 275-284.
- Boratav, P. N. (1958). Dede Korkut Hikâyelerindeki Tarihi Olaylar ve Kitabın Telif Tarihi, *Türkiyat Mecmuası*, C. XIII, S. 48, s. 31-62.
- Boratav, P. N. (2012). *Türk Mitolojisi / Oğuzların - Anadolu, Azerbaycan ve Türkmenistan Türklerinin Mitolojisi*. Çev. Recep Özbay. Ankara: BilgeSu Yayıncılık
- Çeribaş, M. (2011). Erlik'ten Şöklü Melik'e Türk Destanlarında Düşman Unsurlar ve Dede Korkut Boylarında Kâfirler, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, S. 192, s. 195-210.
- Çoruhlu, Y. (2015). *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*. İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.
- De Groot, J. M. ve Asena, G. A. (2011). *2500 Yıllık Çin İmparatorluk Belgelerinde Hunlar ve Türkistan*. İstanbul: Pan Yayıncılık.
- Demir, N. (2017). *Ulu Han Ata Bitigi - Türklerin En Eski Destanı*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Duran, Z. G. (2012). Dede Korkut Boylarında Eş Seçimi ve Bu Bağlamda Kadın-Erkek İlişkileri, *Gazi Üniversitesi IV. Genç Bilim Adamları Sempozyumu (Ankara, 21-23 Mayıs 2012) Bildiriler Kitabı*. Ankara: Gazi Ü. Yayınları. s. 125-135.
- Durmuş, İ. (2017). *İskitler*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Durmuş, İ. (2018). Sumerlilerin Kökeni ve Kültürü, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 5 (17 Ek), s. 177-200.
- Duymaz, A. (1996). Kıpçak Sahası Türk Destanlarında Bir Oğuz Alpı: Salur Kazan, *Millî Folklor*, S. 31-32, s. 49-59.
- Duymaz, A. (1999). Kanturalı Boyundaki Bazı Motif ve Unsurlar Üzerine, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, S. 8, 360-386.
- Ebülgazi B. H. (1974). *Türklerin Soy Kütüğü (Şecere-i Terakime)*. Haz. Muharrem Ergin. İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser Serisi.

- Ekici, M. (2019). *Dede Korkut Kitabı Türkistan/Türkmen Sahra Nüshası, Soylamalar Ve 13. Boy, Salur Kazan'ın Yedi Başlı Ejderhayı Öldürmesi, Orijinal Metin (Tıpkıbasım), Transkripsiyon, Aktarma*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Ercilasun, A. B. (1994). Dede Korkut Kitabı ile Oğuz Destanı Arasındaki Münasebetler, *I. Sovyet-Türk Kollokyumu*, Bakü, 1-8 Temmuz 1988; *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 1988, TDK Yay., Ankara, 1994, s. 69-89.
- Ercilasun, A. B. (2000). Dede Korkut'taki Olayların Zamanı, *Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni (Ankara, 19-21 Ekim 1999) Bildirileri*, haz. Alev Kahya Birgül ve Aysu Şimşek Canpolat. Ankara: AKM Yayınları. s. 157-160.
- Ercilasun, A. B. (2002). Salur Kazan Kimdir?, *Millî Folklor*, S. 56, s. 22-33.
- Ercilasun, A. B. (2004). *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ercilasun, A. B. (2015). Oğuz Adının Etimolojisi, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Oğuzlar / Dilleri, Tarihleri ve Kültürleri 5. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu (Ankara, 21-23 Mayıs 2014) Bildirileri*, edit. Tufan Gündüz ve Mikail Cengiz. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları. s. 15-20.
- Erdem, M. (1998). *Dede Korkut Türkmenistan Varyantları*. Yayımlanmamış doktora tezi. Ankara Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Erdem, M. (2005). Dede Korkut Destanlarının Türkmenistan Varyantının Yazma Nüshalarla İlişkisi Üzerine, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, S. 4 (Aralık 2005), s. 158-188.
- Ergin, M. (1964). *Dede Korkut Kitabı / Metin - Sözlük*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Ergin, M. (1989). *Dede Korkut Kitabı I. / Giriş - Metin - Faksimile*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basım Evi.
- Esin, E. (1976). Fârâbî'yi Yetiştiren Kengeres Türk Muhitinin Kültür ve Sanatı, *İstanbul Ü. İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, C. VI, S. 3-4, s. 81-139.
- Esin, E. (1978). *İslamiyetten Önceki Türk Kültür Tarihi ve İslama Giriş*. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Matbaası.
- Eyüboğlu, D. C. (2019). *Korkut*. İstanbul: Cinius Yayınları.
- Eyüboğlu, D. C. (2021). Dede Korkut'taki Boğazca Fatma. *Uluslararası Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 4 (7), 90-116.
- Eyüboğlu, D. C. (2021b). Dede Korkut'taki Karacuk Çoban. *Oğuz-Türkmen Araştırmaları Dergisi*, 5 (2), 134-179.
- Eyüboğlu, D. C.n (2022). Dede Korkut'taki Deli Dumrul. *Uluslararası Sosyal Bilimler Akademik Araştırmalar Dergisi*, 6 (1), 64-86.
- Eyüboğlu, D. C. (2022b). Dede Korkut'taki Kara Budak Üzerine Bir Değerlendirme. *Anasay*, (19), 213-240.
- Fedakar, S. (2004). Alpamış Destanı Ve Dede Korkut Kitabı'nda Kahramanların Ortaya Çıkışı, *Millî Folklor*, S. 61, s. 134-141.
- Gabain, A. V. (1950). Köktürklerin Tarihine Bir Bakış, III, çev. Saadet Çağatay, *Ankara Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C. 8, S. 3, s. 373-379.

- Genç, R. (2000). Kültür Tarihimizde Destanların Yeri ve Dede Korkut'taki Olayların Zamanı Üzerine, *Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni (Ankara, 19-21 Ekim 1999) Bildirileri*, haz. Alev Kahya Birgül ve Aysu Şimşek Canpolat. Ankara: AKM Yayınları. s. 169-174.
- Gezenfergızı, A. (2016). Oğuz Destanı "Kitabı Dede Korkut"un İzleri Kıpçak Kökenli Kumuklar'ın Yırlarında ve Sümer Metinlerinde, *III. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kongresi "Dede Korkut ve Türk Dünyası" (Çeşme-İzmir, 19-23 Ekim 2015) Bildiriler Kitabı, 2. cilt*, edit. Metin Ekici vd. İzmir: Ege Üniversitesi. s. 651-656.
- Golden, P. B. (2012). *Türk Halkları Tarihine Giriş*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Gökyay, O. Ş. (1973). *Dedem Korkudun Kitabı*. İstanbul: Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları.
- Gömeç, S. (2009). Dede Korkut Kitabında Geçen Tartışmalı Bazı Yer Adları Üzerine, *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, S. 4 (2009), s. 210-217.
- Gumilev, L. N. (2002). *Hunlar*. İstanbul: Selenge Yayınları.
- Gülensoy, T. (2004). Kam Püre Oğlu Bamsı Beyrek, Deli Dumrul, Salur Kazan ve Tepegöz Boylarının Anadolu Varyantları ve Dede Korkut Hikâyeleri Coğrafyasının Tespiti Sorunu, II. Milletlerarası Dede Korkud Kollokyumu (Bakü, Azerbaycan, 21-26 Aralık 1998); *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 1998/I, S. 41, TDK Yay., Ankara, 2004, s. 81-92.
- Hazar, M. (2008). Artukoğulları Zamanında Dede Korkut Kitabı'ndaki Kişi Adları, *Turkish Studies*, Volume 3/1, s. 22-33.
- İnan, A. (1976). *Eski Türk Dini Tarihi*. İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- İnan, A. (1986). *Tarihte ve Bugün Şamanizm, Materyaller ve Araştırmalar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- İnan, A. (2016). Türk Destanlarına Genel Bakış", *İslamiyet Öncesi Türk Destanları (İncelemeler - Metinler)*, haz. Saim Sakaoğlu ve Ali Duymaz. İstanbul: Ötüken Neşriyat. s. 35-51.
- Jirmunskiy, V. M. (1961). Kitabı Korkud" ve Oğuz Destanı Geleneği, çev. İsmail Kaynak, *Türk Tarih Kurumu Belleten*, S. 100, s. 609-629.
- Kafesoğlu, İ. (2012). *Türk Millî Kültürü*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Kalafat, Y. (2007). *Balkanlar'dan Uluğ Türkistan'a Türk Halk İnançları - II*. Ankara: Berikan Yayınları.
- Kâşgarlı M. (2005). *Divânü Lugâti't-Türk*. İstanbul: Kocabalı Yayınevi.
- Kaya, D. (1995). Alpamış Destanı, 1995 Dünya Hoşgörü-Manas-Abay Yılı VII. Uluslararası Türk Halk Edebiyatı Semineri ve Türk Dünyası Kültür Kurultayı (Kırkkale 9-11. 6. 1995) Bildirileri, s. 87-93.
- Kemaloğlu, M. (2019). *Dede Korkut (Destan İçre Tarih)*. Ankara: Raf Kitabevi.
- Konıratbayev, A. (2000). Korkut Ata Hakkında, akt. Dinara Düysebayeva, *Kazakistan'da Dede Korkut*, haz. Abdimalik Nısanbayev vd. Ankara: AKM Yayınları. s. 147-182.
- Köprülü, F. (1976). *Türk Edebiyatı'nda İlk Mutasavvıflar*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

- Landsberger, B. (1943). Sumerler, Çev. Mebrure Osman Tosun, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C. 1, S. 5, s. 89-102.
- Margulan, A. (2000). Korkut: Efsane ve Hakikat, akt. Banu Muhyayeva, *Kazakistan'da Dede Korkut*, haz. Abdimalik Nısanbayev vd. Ankara: AKM Yayınları. s. 123-146.
- Merhan, A. (2016). Dede Korkut Hakkındaki İlk Yazı (Heinrich Friedrich Von Diez, 1815) Üzerine, *III. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kongresi "Dede Korkut ve Türk Dünyası" (Çeşme-İzmir, 19-23 Ekim 2015) Bildiriler Kitabı, 2. cilt*, edit. Metin Ekici vd. İzmir: Ege Üniversitesi. s. 941-948.
- Nısanbayev, A. (2000). Türk Halklarının Büyük Düşünürü Korkut Ata, akt. Dinara Düyseyeva, *Kazakistan'da Dede Korkut*, haz. Abdimalik Nısanbayev vd. Ankara: AKM Yayınları. s. 1-13.
- Omorov, T. (2008). *Kırgız Şecerelerine Göre Türk Boyları*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Ankara Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Ospanaliyeva, B. (2011). *Kazakistan'ın Jambul Bölgesi Efsaneleri (İnceleme-Metinler)*. Yayınlanmamış doktora tezi. İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ögel, B. (1971). *Türk Kültürünün Gelişme Çağları, 1. Cilt*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Ömeroğlu, İ. (2002). Mifik-Düşüncede Rasyonellik: Bilgamsı-Dede Qorqud Ölməzliyi, *Bilig*, S. 20, s. 73-88.
- Özkan, İ. (1997). Türkmenistan'dan Derlenmiş Dede Korkut Boyları, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 1995, TDK Yay., Ankara, 1997, s. 263-314.
- Öztürk, A. (2012). *Çağlar İçinde Türk Destanları*. İstanbul: Pozitif Yayınları.
- Özyetgin, A. M. (2003). 14. Yüzyılda Ünlü Arap Filolog Ebü Hayyân'ın Bilgisi Dâhilindeki Türk Dünyası, *Türkoloji Dergisi*, 16/2, s. 35-51.
- Paksoy, H. B. (1985). Alpamış ve Bamsı Beyrek: İki Ad, Bir Destan, *Türk Dili*, S. 403, s. 619-622.
- Radloff, W. (1956). *Sibirya'dan II (Aus Sibirien)*. Çev. Ahmet Temir. İstanbul: Maarif Basımevi.
- Radloff, W. (2012). Şamanlık, *Türklük ve Şamanlık*, edit. Ö. Andaç Uğurlu, çev. A. Temir, T. Andaç, N. Uğurlu. İstanbul: Örgün Yayınevi. s. 13-103.
- Roux, J.-P. (2011). *Eski Türk Mitolojisi*. Ankara: BilgeSu Yayıncılık.
- Sağır, C. (2006). *Temim İbn Bahr'ın Seyahatnamesi ile Mervezi'nin Taba-i Hayavan Eserinin Tercümesi ve Değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Marmara Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Sakaoğlu, S. (1998). *Dede Korkut Kitabı / İncelemeler-Derlemeler-Aktarmalar (I İncelemeler-Derlemeler)*. Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları.
- Salman, H. (1998). *Türgişler*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Salman, H. (2002). *Türgişler, Türkler*, edit. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, C. 2. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları. s. 412-420.
- Sepetçioğlu, M. N. (1998). *Dedem Korkut'un Kitabı*. İstanbul: İrfan Yayıncılık.

- Seydimbek, A. (2000). Korkut Ata Efsaneleri, akt. Dinara Düysebayeva, *Kazakistan'da Dede Korkut*, haz. Abdimalik Nısanbayev vd. Ankara: AKM Yayınları. s. 49-95.
- Sina, A. (2004). Alkestis ve Deli Dumrul, *Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, S. 36, s. 225-235.
- Sultanzade, V. (2010). Domrul Adının Kökeni Ve Deli Domrul Boyunda Bazı Motiflerin Kaynağı Üzerine, *Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Folklor İnstitutu-KKTC Doğu Akdeniz Üniversitesi, Türk Epik Ənənəsində Dastan "Ortaq Türk Keçmişindən Ortaq Türk Gələcəyinə" VI Uluslararası Folklor Konfransının (Bakı, 25-26 Noyabr 2010) Materialları*. Bakı. s. 480-483.
- Sümer, F. (1959). Oğuzlar'a Ait Destani Mahiyetde Eserler, *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, XVII/3-4, s. 359-455.
- Sümer, F. (1972). *Oğuzlar / (Türkmenler) Tarihleri - Boy Teşkilatı - Destanları*. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.
- Sümer, F. (2007). Oğuzlar, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, cilt: 33, s. 325-330.
- Şen, M. (2003). Tepegöz Hikâyesi ile Polyphemos Efsanesi Arasındaki Anlayış Farkı, *Türk Dili*, S. 618, s. 602-611.
- Taşagül, A. (2013). *Kök Tengri'nin Çocukları (Avrasya Bozkırlarında İslâm Öncesi Türk Tarihi)*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayıncılık.
- Taşagül, A. (2015). Oğuzların Tarih Sahnesine Çıkışı Hakkında, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Oğuzlar / Dilleri, Tarihleri ve Kültürleri 5. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu (Ankara, 21-23 Mayıs 2014) Bildirileri*, edit. Tufan Gündüz ve Mikail Cengiz. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları. s. 21-30.
- Taşagül, A. (2017). *Gökbörü'nün İzinde / Kadim Türklerin Topraklarında*. İstanbul: Kronik Kitap.
- Togan, Z. V. (1982). *Oğuz Destanı. Reşideddin Oğuznamesi, Tercüme ve Tahlili*. İstanbul: Enderun Yayınları.
- Toksoy, A. (2008). Kitâb-ı Diyarbekriyye'de Bayındırlılar (Kara Yülük Osman Bey'e Kadar), *Turkish Studies*, Volume 3/4, s. 806-817.
- Tural, S. (2000). Korkut Dede/Ata'yı Kavramak Yolunda, *Kazakistan'da Dede Korkut*, haz. Abdimalik Nısanbayev vd. Ankara: AKM Yayınları. s. XIII-XXXVI.
- Tural, S. (2006). Bayat Boyundan Bir Övliya: Korkut Ata, *Tarihten Destana Akan Duyarlılık*, ed. Süleyman Bozdemir. Ankara: Yüce Erek Yayınevi. s. 289-303.
- Tural, S. ve Nurmemmet, A. (1999). *Gorkut Ata Türkmen Halk Nüshası*. Ankara: Türkmenistan Milli Kolyazmalar Enstitüsü Yayını.
- Uluslan Şahin, Ş. (2005). Türk Kültüründe At Arabası (At Arabalarının Dili), *Bilig*, S. 32, s. 165-178.
- Üçüncü, K. (2006). *Kazak Türklerinin Kahramanlık Destanı Alpamiş*. İstanbul: Töre Yayın.
- Yıldız, N. (2000). Gorkut Ata - Türkmen Nüshasının Değeri Ve Önemi, *Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni (Ankara, 19-21 Ekim 1999)*

-
- Bildirileri*, haz. Alev Kahya Birgöl ve Aysu Şimşek Canpolat. Ankara: AKM Yayınları. s. 363-370.
- Yorulmaz, O. (2012). *GeçmiŐten Günümüze Kanlı Türkleri*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Yörükán, Y. Z. (2014). *Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri Şamanizm*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Zekiyev, F. (2002). Ön ve Orta Asya, Kafkasya, Karadeniz'in Kuzeyi, İdil-Ural ve Batı Sibirya'daki Eski Türkler, *Türkler*, edit. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, C. 1. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları. s. 424-431.